

ZA VZDĚLÁNÍM

KNÍŽKY PRO KAŽDEHO

ČESKÉ POLITICKÉ STRANY
V ČECHÁCH, NA MORAVĚ
A VE SLEZSKU

NAPSAL

PROF. DR. JAN HEIDLER

V PRAZE

NAKLADATEL JOS. R. VILÍMEK

SPÁLENÁ ULICE

I. DĚJINNÝ ÚVOD.

Po porážkách v Itálii roku 1859 ocitla se naše říše v tísní. Finanční stav byl zlý a všichni národové mocnářství byli nespokojeni. Bachova samovláda,¹⁾ která od r. 1851 dusila politický život, musila padnouti. Panovník sám ohlásil 16. července 1859 nápravu. Všeobecně se očekávalo, že bude zavedena vláda ústavní. V rozhodujících kruzích však byli na rozpacích, jaká ústava má býti dána. Němci si většinou přáli, aby ústava poskytovala zemím co nejmenší samosprávy. Skoro všichni Slované zase žádali značnou samosprávu bojíce se, že by soustředění veškeré správy ve Vídni ohrožovalo rozvoj jejich národní osvěty i jejich politických sil. Maďaři nechtěli ani slyšeti o nějakém svazku s ostatními královstvími a zeměmi. Císař rozhodl se nejprve na radu předních státníků z uherské a české šlechty pro formu, jež měla dbáti jak požadavků uherských a slovanských, tak i potřeby jednotného svazku všech zemí, jimž vládl. Vydal tedy 20. října 1860 proslulý diplom říjnový jako „stálý, neodvolatelný základní zákon státní“ slibující, že moc zákonodárná

¹⁾ Vysvětlivky a poznámky viz na str. 62.

bude vykonávána jen za spolupůsobení zemských sněmů a t. zv. říšské rady, do níž měly sněmy vysílati členy v počtu od císaře ustanoveném. Říšská rada však měla vyřizovati jen společné záležitosti zvláště vypočítané. Těžiště ústavy mělo tedy spočívati v zemských sněmech.

Než brzo potom nabyly u dvora převahy rady státníků německých, takže 26. února r. 1861 byla vyhlášena tak zvaná „únorová“ ústava, založená na zásadách zcela opačných nežli říjnový diplom. Zákonodárná moc byla soustředěna v říšské radě, nikoli v zemských sněmech. Maďari i Čechové ji odmítali.

V Čechách vyšel odpor proti Schmerlingově únorové ústavě od poslanců lidových. Veliká většina lidových poslanců českých odmítala obeslati říšskou radu českým sněmem. Od r. 1848, kdy čeští poslanci opustili v návalu revoluce historickou půdu právní, nastal totiž obrat, nastal zase návrat živého státoprávního vědomí, živějšího, nežli bylo před rokem 1848.

Šlechta tvořící na sněmu království českého zvláštní kurii, dělila se na dvě skupiny. Značná většina (asi 55), vedená knížetem Carlosem Auerspergem, šla se Schmerlingem, byla centralistická a měla s německými lidovými poslanci vlivem umělého volebního řádu na sněmu většinu. Druhá část (s počátku asi 16), vedená hrdým pánem hr. Jindřichem Jaroslavem Clamem-Martinicem, jehož osobnost měla schopnost upoutati, opřela se oktroyované ústavě, vidouc v ní porušení souvislosti historické stávkové ústavy království, a proto i sáhnutí na vlastní důstojnost a význam. Pokládala se za nositele tradice a moci českého státu. Národnostně byla potud vlažná, že jejím společenským jazykem byla němčina, programově však zastávala rovnoprávnost obou jazyků, stanovenou obnoveným zřízením zemským z r. 1627.

Strana Clamova navázala styky s Riegrem, vůdcem lidových poslanců českých, prostřednictvím dějepisce města Prahy, žáka Palackého, Václava Vladivoje Tomka. V lednu 1861 došlo k ujednání, že zástupci lidu a šlechta

„historická“ budou společně postupovati za účelem obnovení samostatnosti království českého a že budou společně dobývati rovnoprávnosti češtiny v úřadech i ve školách. To jest základní úmluva t. zv. historického státoprávního programu českého, který byl ovšem přesně zdůvodněn až v protestu z 13. dubna 1867 a určitě formulován teprve ve fundamentálních člancích z r. 1871. Hlavní zásada jeho byla tehdy obsažena ve státoprávním prohlášení české historické šlechty: „My nižepsaní, jimžto, jakožto údům korporace stavovské obnovené zřízení zemské krále Ferdinanda II. od 10. máje 1627 místo a hlas na sněmě zemském udělilo aneb bylo by udělilo . . . hotovi jsouce loyálně a obětovně přispívati ku provedení a upevnění budovy státoprávní, k utvrzení jednoty a moci a velikosti společného mocnářství, jakož i k p o j i š t ě n í s t á t o p r á v n í h o b y t u k r á l o v s t v í č e s k é h o . . . a podvolivše se na základě zřízení zemského od jeho c. k. Apoštolského Veličenstva dne 26. února b. r. nově vydaného účastniti se jako údové veleslavného shromáždění tohoto: pokládáme . . . dle cti a svědomí svého za nezbytnou povinnost — jelikož stavy království českého pokládáme ne za držitele předností a výsad osobních, nýbrž za schovatele a opatrovníky práv zemských, prohlásiti zde veřejně a slavně, že tímto skutkem neujalí jsme aniž ujmáti můžeme právům a svobodám království českého a nepřetržitosti jeho osobního bytu, posloupnou řadou státních aktů právně zaručeného.“

Vlivem hr. Clama a kardinála Bedřicha knížete Schwarzenberga dali se lidoví poslanci čeští konečně pohnouti, že obeslali říšskou radu. Dnes ještě nevíme dobře, proč historická šlechta chtěla, aby lidoví poslanci šli na říšskou radu. Od té doby byl hr. Clam pro význam svého rodu i pro osobní vlastnosti skutečným vůdcem českého národa až do své smrti. Rieger byl vedle něho a teprve po smrti Clamově převzal vedení, neboť šlechta, nemajíc již tak vynikající postavy, jako byl Clam, ustupovala do pozadí.

V říšské radě však zůstali Čechové jen do června 1863. Pouze malá část českých lidových poslanců a poslanci moravští zůstali tam ještě do r. 1864. Čechové opustili říšskou radu, poněvadž viděli, že situace federalistů jest v ní naprosto beznadějná; byloť jich 50 ze 203, neboť Maďaři ani Vlaši nepřišli. Centralistická většina mařila veškero jejich úsilí. Poznali, že taktika Maďarů, kteří do širší říšské rady vůbec nevstoupili, byla mnohem účelnější.

Tak počal t. zv. „pasivní odpor“ českých poslanců na říšské radě, který trval až do r. 1879. Porozumění proň rychle se šířilo ve všech vrstvách národa i v české šlechtě. Mocná osobnost hr. Clama kupila kolem sebe stále více stoupenců, takže již r. 1864 byla strana historické šlechty téměř stejně silná jako strana šlechty „ústavověrné“ (Auerspergovy) a čítala mezi své členy muže předních rodů: Schwarzenbergů, Lobkoviců, Harrachů a Černínů. R. 1865 měla již s českými lidovými poslanci na českém sněmu většinu. Avšak vítězství historické šlechty při volbách do zemského sněmu nebylo trvalé. Vláda totiž mohla při volbách prováděti silný nátlak na nečetné velkostatkářské voliče. Roku 1865 ponechala při volbách svobodu, neboť chtěla získati český národ pro smír s Vídní, jež připravoval hr. Richard Belcredi. Od jednání bylo však upuštěno, když u dvora zvítězil směr příznivý sice vyrovnání s Maďary, ale nepřátelský Čechům. Hr. Belcredi padl, rozhodující vliv v říši přešel na hr. Beusta. Bylo provedeno dualistické rozdělení říše. Při volbách do českého sněmu v březnu r. 1867 podařilo se Beustovi pomoci k vítězství zase straně ústavověrného velkostatku. Sněm měl tedy zase většinu německou.

Bezměrný nátlak na volby a zatlačení Čechů do menšiny na vlastní půdě českého sněmu rozpoutaly v Čechách bouři rozčilení. Na tisícových táborech projevil národ svůj odpor a vůli setrvati při historickém státoprávním programu. Vášnivost boje zrodila myšlenku neobeslati ani českého sněmu. Tenkrát se znovu rozpoutaly spory v národní straně, jež roku 1867 na čas ztichly.

Již od r. 1862 bylo v národní straně křídlo radikálně svobodomyšlné a demokratické. Opíralo se o politický deník „Národní Listy“. Byli v něm radikálové z r. 1848, v čele stál výborný řečník Dr. Karel Sladkovský a vedle něho zakladatel „Národních Listů“ Dr. Julius Grégr. Předmětem sporu mezi většinou strany a křídlem demokratickým byl úmysl kurie velkostatkářské, provést na českém sněmu zákon o vyloučení velkostatků z obecních svazků a zřízení t. zv. velkostatkových území, jako se stalo v Haliči. Národní strana postavila se vlivem bouře, již způsobilo její demokratické křídlo, energicky proti tomuto plánu a zmařila jej. To byl z nejšťastnějších úspěchů radikalismu v našich novodobých dějinách, neboť zachránil naše obce od hospodářské pohromy. Roku 1863 se spor přiostrčil pro sympatie demokratického křídla s polskou revolucí — slovanské nadšení bylo působivým agitačním prostředkem jeho i později. Málem by bylo již tehdy došlo k založení samostatné svobodomyšlné strany.

Když vznikla myšlenka neobeslati ani českého sněmu, bojovalo proti ní levé křídlo národní strany ukazující, že by Čechové nevstoupením do českého sněmu ztratili jediné forum, kde mohou hájit svého práva. Konečně se však přece dalo pohnouti a nevstoupilo do sněmu, aby byl zachován jednotný postup. Čechové pak odůvodnili svoje rozhodnutí v obšírné a známé „deklaraci“ r. 1868 (odtud „deklaranti“). V podání deklarace vyvrcholil pasivní odpor proti únorové a prosincové ústavě.

R. 1871 se zdálo, že ten odpor zvítězí. Zahraniční situace, způsobená vítězstvími Německa nad Francií, nutila panovníka, aby zjednal vyrovnání s českým národem. Na českém i moravském sněmu byly provedeny nové volby a Čechové dobyli většiny. Císař povolal za ministerského předsedu hraběte Hohenwarta. Ministerstvo pak umluvilo s hr. Clamem t. zv. „fundamentální články“, kterými historicko-státoprávní program český dostal teprve přesný obsah. Království českému měla býti zajištěna značná

samostatnost v rámci dualistické říše habsburské. Slavný reskript z 12. září 1871 sliboval jako dovršení vyrovnávacího díla královskou korunovaci v Praze.

Ale opět zvítězila při dvoře strana Čechům nepřátelská. Hr. Beust spojiv se se státníky maďarskými a s generalitou vymohl propuštění hr. Hohenwarta z úřadu a přivodil tak zmar českého vyrovnání. Čechové zase opustili český sněm, na němž vláda opět opatřila většinu Němcům neslýchaným nátlakem v kurii velkostatkářské (proslulé „chabrusové volby“!). Na říšskou radu nešli. Vláda tedy dala na říšské radě odhlasovati zákon o přímých volbách r. 1873, kterým se místo obesílání říšské rady zemskými sněmy zavedly volby poslanců do říšské rady přímo v okresích. Tím ovšem dostala otázka obeslání českého sněmu jiný ráz. Pro neúčast ve sněmu nemohli se Čechové ani opřítí té dalekosáhlé změně. Mimo to český sněm přestal mítí dřívější velký celoříšský ústavní význam a stal se jen a jen orgánem zemské samosprávy. Při neobeslání sněmu Čechy využívali Němci samosprávy vydatně k svému národnímu prospěchu. Levé křídlo národní strany tedy znovu začalo agitovati, aby čeští poslanci šli na zemský sněm. Nedalo se již obměkčiti jako r. 1867. Když se většina národní strany rozhodla neobeslati sněmu, odtrhlo se r. 1874 a utvořilo samostatnou „národní stranu svobodomyšlnou“, jíž se říkalo též „mladočeská“. Sedm jejích poslanců, právě toho roku zvolených, vstoupilo hned do českého sněmu. Jako samostatná strana bojovala strana mladočeská ještě houževnatěji proti taktice pasivního odporu. Taktika ta byla vskutku nešťastná. Němci si pomocí říšské rady vybudovali celou soustavu středního školství a využili prostředků zákonodárných i vlivu na státní správu ve svůj prospěch co nejvíce. Česká veřejnost stále jasněji poznávala, že je pasivní odpor pochybený. R. 1878 vstoupili i staročeši do českého sněmu a r. 1879 šli čeští poslanci obou stran na říšskou radu. Historická šlechta byla pro obeslání a pohnula stranu staročeskou, že také upustila od taktiky pasivního odporu. Státoprávní zápas poklá-

dala za ztracený a radila, aby se těžilo z tehdejší výhodné situace k dosažení ústupků za obeslání říšské rady. Panovník a dvorské kruhy byli totiž nespokojeni s německou centralistickou většinou na říšské radě, protože si nepřála obsazení Bosny a Hercegoviny, obávajíc se posílení slovanského živlu v monarchii. Na přání panovníkovo ujednal ústavověrný velkostatek českého sněmu dohodu s historickou šlechtou („velkostatek konservativní“): strana ústavověrná podržela 13 mandátů do říšské rady a historické šlechtě jich přenechala 10. Historická šlechta pak ve volebním svolání prohlásila, že „se vždy pevně držela silné sjednocenosti a společného vykonávání nejvyšších úkolů státních“ a že „s toutéž ochotností jde poctivě a upřímně vstříc nynějšímu vyzvání, aby nanovo vstoupila . . . do říšské rady“.

Panovník uznal v trůnní řeči právní stanovisko Čechů a velkostatkářů. Podle ujednání s hr. Taaffem podali pak lidoví i velkostatkářští poslanci čeští, spojení v jednom klubu, t. zv. „státoprávní ohrazení“. Taktika pasivního odporu byla opuštěna a změněna taktikou novou: účastí v říšské radě zeslabovati vliv německý ve prospěch Slovanů.

Změna taktiky se s počátku osvědčila potud, že si Čechové vymohli část ústupků, jež dostali Poláci již r. 1868, totiž vydání Stremayerových jazykových nařízení r. 1880, kterými bylo ustanoveno, že podání stran mají býti přijímána i vyřizována u všech soudů království českého a Moravy v obou zemských jazycích, a nařízení ministra Pražáka, kterým byla zavedena částečně i vnitřní čeština u soudů; rozdělení pražské university na universitu českou a německou; zřizování českých středních škol a mimo jiné drobné ústupky i zmenšení politického tlaku vůbec. Avšak aktivní účast v parlamentní činnosti způsobila, že strana staročeská dostávala ráz konservativnější. Působení konservativního velkostatku a spojení s konservativními stranami Taaffovy většiny „pravice“ v letech osmdesátých setřely do jisté míry její někdejší liberalism. Tím se jen šířila propast mezi staročechy a mladočechy,

až vzplanul prudký boj o známou školní novelu z r. 1883, již byl posílen náboženský ráz školy (na př. propuštění žáka ze školy mělo býti učiněno závislé na jeho náboženských vědomostech). Mladočeši se postavili proti ní a počali živou agitaci proti staročechům. Pak již spor rostl rychle: r. 1887 většina mladočechů nevstoupila do společného klubu a r. 1888 utvořila na říšské radě vlastní klub.

Půda pro vzrůst strany mladočeské byla připravena ovšem již r. 1882 zavedením t. zv. pětizlatových voličů, kteří byli radikální. To se ukázalo r. 1889 při sněmovních volbách: mladočeši dobyli 37 mandátů (r. 1888 jich měli 12).

Rozhodující bitva mezi oběma stranami byla svedena r. 1890, při t. zv. punktacích vyrovnávacích mezi velkostatkáři, Němci a staročechy — mladočeši se porad neúčastnili — na základě principu národního rozdělení, který byl přesně formulován pro zemskou školní radu, zemědělskou radu, pro vrchní zemský soud a obvody komor obchodních, obvody soudní i poslance sněmu. Mladočeši rozvinuli překvapující agitaci proti punktacím. Ještě nežli bylo přikročeno k provádění úmluv, byla r. 1891 říšská rada rozpuštěna a při nových volbách propadli všichni staročesi až na jednoho — i Rieger propadl. Avšak vláda přece provedla úmluvy v prvních třech bodech. Strana mladočeská pak podržela v české politice po deset let naprostou převahu.

Zatím však národ prožíval přerodný proces kulturní a hospodářský, který podryval půdu i národní straně svobodomyslné, takže vzniklo několik nových politických stran. Rozdělení pražské university, kterým se Čechům dostalo vlastní vysoké školy (mimo techniku, již měli od r. 1868/69), způsobilo kvašení v inteligenci, jež se projevilo dvojím hnutím: t. zv. „realistickým“ a mladším „pokrokovým“. Zakladatelé „realismu“, zvláště profesori Dr. J. Kaizl, Dr. T. G. Masaryk, pak Dr. Karel Kramář byli vychováni cizinou. Dr. T. G. Masaryk, Dr. J. Gebauer, Dr. J. Goll uplatnili na universitě moderní vědecké

metody, jejichž čestným výsledkem bylo rozhodnutí o otázce pravosti rukopisů Zelenohorského a Královědvorského ve smyslu záporném, ač víra v pravost lichotila národnímu sebevědomí. Realisté, kteří ve svém orgánu, týdeníku „Času“ (založen byl r. 1887) označili realism jako směr vědecký a filosofický, obraceli se i proti tehdejšímu poněkud plochému a demagogickému liberalismu a usilovali o povznesení politického vzdělání lidových vrstev. Šli spíše se stranou mladočeskou nežli staročeskou, přijali její program v zásadě. R. 1890 připojili se realisté k straně mladočeské a roku 1891 přijali Kaizl, Masaryk a Kramář od ní i mandáty. Kaizl a Kramář zůstali pak již trvale ve straně, Masaryk se mandátu vzdal již r. 1893. Stranil se potom činné politiky až do r. 1900, ač se k programu mladočeskému hlásil s jistými výhradami ještě nějaký čas. Věnoval se svojí učitelské činnosti na universitě a brzo strhl za sebou velikou část universitní mládeže hlásící se k „pokrokovému hnutí“ a nadšené jeho osobností, v níž bylo cosi podmaňujícího, veliká síla mravního přesvědčení a obsáhlé vědomosti. R. 1893 založil si revui „Naše Doba“.

Česká universita vychovala koncem let osmdesátých a počátkem let devadesátých generaci velmi vnímavou pro nové sociálně politické, filosofické a literární ideje západu i východu Evropy. „Pokrokové hnutí“ spolu s „realismem“ značily proti tehdejšímu slavjanofilskému rázu starších mladočechů a hlavně „Národních Listů“ příliv západoevropských sociálních nauk i nové ruské literatury a zúrodnily český kulturní život literární a umělecký.

Na podzim r. 1887 po prvé vystoupilo „pokrokové hnutí“ na veřejnost. Několik set studentů, kteří právě přišli do prvního ročníku university, vstoupilo najednou do „Akademického čtenářského spolku“, nabylo tam většiny a reformovalo „Časopis českého studentstva“, orgán spolku, jenž vycházel od r. 1884. V redakci byli mimo jiné K. St. Sokol, Ant. Hajn, V. Klofáč a A. P. Kryf. Dne 17. prosince 1892 byl Č. Č. S. úředně zastaven.

Byl tedy založen radikální pondělník „Neodvislost“ s úkolem „organisovati stranu svobodomyslnou“ a v lednu r. 1893 literární časopis „Nové proudy“. V srpnu 1889 byl „Akademický čtenářský spolek“ rozpuštěn. Pokrokoví studenti založili si tedy na podzim téhož roku „Řečnický a literární spolek Slavia“. Jeho členů hned s počátku bylo mnoho set a brzo na 1200. Filosofický i politický obsah hnutí, nejprve reformně literárního, byl velmi radikální a mlhavý, chaotická směs individualismu, altruismu, naturalismu, socialismu a positivismu, která se jmeny Bourget, Tolstoj, Comte, Strindberg, Ibsen, Dostojevský, Mill, Laveley, Carlyle, Bebel, Zola, Musset, Goncourt, Garborg a Nietzsche¹⁾ na štítě uchvacovala tehdy celou mladou Evropu.

Ve Slavii bylo však již možno rozeznávat dva směry: radikální, který měl většinu, klonil se k socialismu — to byli vlastní „pokrokoví“ studenti; oportunistický čili nacionalistický vyčítal přívržencům radikálního směru nedostatek národního citění pro jeho socialistické nadšení.

Pokrokové hnutí v celku hlásalo nutnost smíření společenských tříd, chtělo plný rozvoj jednotlivce a odstranění všech zřízení jemu bránících, propagovalo i kolektivism, volnou lásku, mravní obrození ve smyslu nové morálky, již si jedni mysli tolstojovsky a druzí zcela materialisticky. V otázce národnostní bylo rozdvojeno: část jeho přívrženců byla radikálně nacionální a horovala pro úplnou samostatnost českého státu, který by byl pouze v personální unii s ostatními částmi monarchie habsburské, nebo snila o federativní, kolektivní republice; část se honosila internacionalismem. Chaos prozářený nadšením, jež nahrazovalo logičnost.

Pokud se týče rakouské politiky, byla základní toninou jejich duší hořká nespokojenost s tehdejšími politickými poměry. Při volbách do říšské rady r. 1891

¹⁾ Pokrokovci vydávali „Vzdělávací biblioteku“ a „Biblioteku sociálních nauk“.

pokrokoví studenti vášnivě agitovali pro stranu mladočeskou. Když pak nový místodržitel hr. František Thun (jmenovaný r. 1889) po pádu strany národní počal příkře vystupovati proti mladočechům a proti radikální mládeži, nespokojenost propukla v prudké pouliční bouře r. 1893, které byly skončeny vyhlášením výjimečného stavu a smutně známým procesem „Omladiny“, domnělého tajného spolku mládeže, který podle přesvědčení úřadů bouře řídil. Sedmasedmdesát mladých lidí většinou z vrstev inteligence bylo odsouzeno k 96 letům žaláře.

Krutý rozsudek v procesu s Omladinou, kterým bylo tolik schopných lidí na delší čas odstraněno z veřejného života, přivodil jisté krystalisování ideí. Politické myšlení se léčilo z onoho chaotismu, nabývalo určitějších forem. Skutečný život vykonával svůj zdravý účinek. Počaly se vynořovati obrysy nových politických stran stavících si již jasnější programy. Tento proces byl podporován rozšířením hlasovacího práva do říšské rady za ministerstva Badeniova r. 1896, jež zavedlo pátou kurii pro všechny zletilé, neúhonné občany bez rozdílu, zdali platí daně čili nic, a ve čtvrté kurii snížilo census volební na 4 zl. — dále změněnými hospodářskými poměry i velkou zemědělskou krizí let devadesátých a snad nejvíce neočekávanou, náhlou změnou taktiky strany mladočeské v říšské radě. Tato strana, která od počátku vítězila protivládní agitací a jež porazila stranu staročeskou hlavně neobyčejným, až demagogickým rozvinutím státoprávních hesel, byla po krátké době vlády knížete Windischgrätze — proti němuž stála v oposici, jsouc ve sněmovně osamocena, — najednou před důležitou otázkou, má-li opustiti oposiční stanovisko vůči hr. Badenimu, jenž r. 1897 vydal známá jazyková nařízení,¹⁾ zavádějící u jistých úřadů vnitřní

¹⁾ Soudy, státní nadvlády a všechny úřady v království českém a na Moravě, podřízené ministerstvům vnitra, financí, obchodu a orby, měly jednati se stranami a volenými korporacemi jejich jazykem; rovněž protokoly a přílohy měly zůstat v jazyku strany bez překladu. Celé soudní líčení se mělo dít

úřední češtinu. Po jistém váhání rozhodla se pro podporování vlády Badeniovoy. Než lid v Čechách, v jehož krvi takřka bylo již smýšlení protivládní, byl překvapen a nemohl hned pochopiti ten obrat. Očekával totiž vítězství programu státoprávního. Pád ministerstva Badeniova, zrušení Badeniových jazykových nařízení a posléze zrušení i jazykových nařízení Gautschových¹⁾ r. 1899 přes to, že mladočeši podporovali ministerstvo Thunovo-Kaizlovo, rozjitřily staré rány, a po celé zemi, pokud v ní obývají Češi, oživilo staré oposiční smýšlení. Radikální agitace, kterou vedli mladočeši proti staročechům r. 1889 a 1891, obrátila se proti nim. Přivrženci pokrokového hnutí, kteří kdysi sympatisovali s mladočechy, i realisté se od nich z největší části odtrhli. Jedni se postavili vůbec stranou politického života, druhí se pustili do budování nových politických stran. Tak vznikla řada nových stran, vesměs oposičních: r. 1896 agrární, r. 1897 sociálně-demokratická, národně-sociálně a radikálně-pokroková, r. 1899 státoprávně-radikální, r. 1900 lidová. Roku 1904 přibyla i strana křesťansko-sociální. Oposiční strany nedělnické obviňovaly mladočeskou stranu z oněch neúspěchů, vytýkající jí jednak nedostatek práce pro politické uvědomění lidu, jednak úslužnost vládě, jednak i zanedbávání zájmu obyvatelstva zemědělského nebo maloměšťanstva.

jazykem strany, rovněž i zápisy do veřejných knih a rejstříků. Z těchto nařízení bylo vyňato vnitřní úřadování pošt, telegrafů a státních továren podrobených přímo ministerstvům. Vzájemný styk úřadů měl však býti jen německý. Od r. 1901 měli všichni státní úředníci v Čechách a na Moravě prokázati znalost obou jazyků.

¹⁾ Gautschova jazyková nařízení z r. 1898 rozdělovala Čechy a Moravu ve tři pásy: ryze český, ryze německý a smíšený. Úřední řečí soudů a úřadů podřízených ministerstvům vnitra, financí, obchodu a orby měla býti v čistých pásích řeč jejich obyvatelstva, ve smíšeném obě řeči. Ve styku s úřady mimo Čechy a Moravu a s úřady centrálními mělo býti používáno němčiny; též vnitřní úřadování pošt, telegrafů, státních továren podrobených přímo ministerstvům mělo býti německé. Od požadavku dvojjazyčnosti úředníků bylo upuštěno, protože byl hlavní příčinou odporu Němců proti Badeniovým jazykovým nařením.

Když bylo r. 1896 rozšířeno hlasovací právo, jež dotud patřilo jen zámožnějšímu měšťanstvu a rolnictvu, majícímu celkem jednotné zájmy, na širší vrstvy, a když bylo posléze r. 1907 zavedeno všeobecné právo hlasovací, ukázala se totiž celá rozmanitost zájmů jednotlivých tříd národní společnosti. Důsledek toho byl, že proti dřívějšímu způsobu organisace v politické strany všennárodní rychle vítězila zásada moderní organisace v politické strany zájmové. Voliči měli býti organisováni ve strany stavovské. Proto si též ze všech oněch nových stran snadno dobyly půdy jen strana agrární, sociálně-demokratická a národně-sociální — tato jako strana „drobných lidí“: lépe placeného dělnictva, zřízeníctva vůbec, živnostníků a z části úředníků. Ostatní nové strany, majíce program všennárodní, měly veliké potíže, a proto se u nich záhy dostavily snahy soustředovací. R. 1906 splynula strana lidová s jedním křídlem strany radikálně pokrokové ve stranu „pokrokovou“ a r. 1908 strana radikálně-pokroková se stranou státoprávně-radikální ve stranu „státoprávně-pokrokovou“. Poslední dobou se vyskytly ještě další soustředovací plány, avšak nebyly dosud provedeny.

Po rozšíření hlasovacího práva na široké vrstvy dostavila se zároveň potřeba nahradit až dosud obvyklý, avšak zastaralý, patriarchální způsob organisace důvěrníky v jednotlivých okresích, moderní lidovou organizací po příkladu strany sociálně-demokratické. Nyní zachovává starý způsob jenom strana národní.

Všechny české strany s výjimkou české strany pokrokové a strany sociálně-demokratické stojí na půdě historického státního práva království českého, trvající na jeho nedělitelnosti; všechny bez výjimky žádají absolutní stejné právo obou zemských jazyků u všech veřejných úřadů v zemích koruny české a zřízení druhé české university na Moravě; všechny s výjimkou dvou stran shora uvedených požadují dvojazyčnost všech veřejných úředníků.

To jsou nejdůležitější společné požadavky českých politických stran.

II. ČESKÉ POLITICKÉ STRANY.

1. ČESKÝ KONSERVATIVNÍ VELKOSTATEK.

Za pasivního odporu byl stranou hrdou a neobyčejně mocnou. Jsa veden energicky a cílevědomě hr. Jaroslavem Jindřichem Clamem-Martinicem řídil i českou politiku lidovou v duchu programu historicko-státoprávního. Pokládal se za opatrovníka a strážce samostatnosti českého království a za nositele jeho historických práv. Národ šel za ním s nadšením svého politického mládí důvěruje v jeho vlastenectví a uznáváje v něm representanta svých dějin. Když byl pasivní odpor opuštěn a zahájena aktivní politika na říšské radě,jevilo se znenáhla, že konservativní velkostatek má často jiné názory a snahy v otázkách náboženských a sociálně-politických nežli lid, a posléze, že ani jeho národní vědomí není dosti určité a rozhodné. Skutečný politický zápas v říšské radě způsobil, že vynikly tyto stinné stránky, jichž nebylo viděti za pasivity. V lidu vznikla a vzrůstala nedůvěra. Strana národní (staročeská), jež se musila z důvodů taktických smiřovati s těmito zvláštnostmi názorů u konservativního velkostatku, chtějíc zachovati jednotný postup, byla obviňována z přílišné ústupnosti a nesamostatnosti. Po smrti obou předních vůdců historické šlechty hr. Clama (r. 1887) a hr. Lva Thuna (1888) se rozpor zvětšoval ještě rychleji, až došlo při říšských volbách r. 1891 k vítězství národní strany svobodomyšlné (mladočeské) nad stranou národní. Mezi stranou mladočeskou a konservativním velkostatkem na říšské radě byl pak poměr chladný a nikdy se nepodařilo důvěrnější sblížení. Po zrušení Badeniových jazykových nařízení se z konservativního velkostatku stávala již jaksi dvorská strana, jež se přiklonila k zásadě, že musí vždy hlasovati pro t. zv. „státní nezbytnosti“. Snad byla to okolnost i z hlavních

pohnutek, proč čeští lidoví poslanci usilovali o reformy volebního řádu a zvláště o zavedení všeobecného práva hlasovacího r. 1907.

Nyní jest konservativní velkostatek pouze stranou zemskou a čítaje 48 členů má vynikající vliv na záležitosti sněmovní. Mezi členy strany konservativního velkostatku jsou i Němci a vůdcem jest kníže František Thun, nynější místodržitel. Mezi konservativními a ústavověrnými velkostatkáři českého sněmu byla před několika lety ujednána dohoda o zásadách česko-německého vyrovnání za účelem jasného postupu obou stran. Obsah dohody nebyl veřejnosti oznámen. Dnes jest konservativní velkostatek do jisté míry exponentem vládních zájmů v zemské politice.

Program:

Program českého konservativního velkostatku lze charakterisovati v této zhuštěné formě:

Tento program vrcholí v zachování historické individuality království českého, zajištění a uznané platnými zákony; v jeho nedílné, jednotné správě;

v neomezené jazykové rovnoprávnosti obou v zemi obývajících národních kmenů ve škole i v úřadě;

v bezpodmínečném trvání na opravdově náboženské a mravní výchově lidu;

v pěstování myšlenky říšské věrnosti k nerozdělitelné souvislosti s královstvími a zeměmi spojenými pod žezlem císařského domu rakouského;

v péči o pokrok ve všech oborech zemědělství, průmyslu a obchodu, jakož i v podporování veškerých vědeckých a uměleckých snah, kteréžto všechny momenty mohou za součinnosti s hmotnými základy vésti k skutečnému zevšeobecnění národního blahobytu a k zušlechťení mravů obyvatelstva.

Jako zákonné působíště zemského zákonodárství a zemské správy, český konservativní velkostatek pokládá

zemský sněm království českého, a jen jeho pravidelná činnost jest s to, aby opatřovala všechny potřeby obyvatelstva a pokroku v celém království a udržela finanční stav země v patřičné rovnováze trvale, a tím jako ode dávna i v budoucnosti uplatňovala jeho nepopiratelný hospodářský a politický význam v rakouském císařství.

2. STRANA NÁRODNÍ („STAROČESKÁ“).

Po porážce r. 1891 opustila politické bojiště sněmovní a uchýlila se do obcí a hospodářských ústavů, kde má dosud silné a zdravé posice. Od r. 1907 pokusili se mladší členové strany několikrát o kandidatury do říšské rady, ale akce ta skončila se v celku neúspěchem, byť i podala důkaz, že v každém městském okrese je dosud pevný několikastový kadr staročeský. R. 1909 ztratila strana národní část mandátů v obecním výboru pražském, takže se tam stala menšinou. Vůdcové strany udržují styky s konservativním velkostatkem.

P r o g r a m. Strana národní se hlásí k historickému státnímu právu českému jako obecné důležitosti všeho politického národa v zemích koruny české. Jest si vědoma, že jej nelze uskutečniti s trvalým úspěchem proti zřejmému odporu významné menšiny; proto chce pečovati, aby země koruny české byly zatím alespoň náležitým způsobem zastoupeny v radě koruny a ve všech ústředních orgánech.

Strana pokládá zachování monarchie za nutnost českého národa, a proto plně uznává důležitost jednoty vší branné moci mocnářství; žádá však, aby v armádě vědomí národní neutrpělo újmy a aby jazyky národní došly náležité platnosti.

V každém směru chce hájiti samosprávy a kompetence zemského sněmu. Aby mohl sněm království českého dostáti svým povinnostem, usiluje strana o novou úpravu berní, jež by pamatovala náležitě také na země. Volební řád do zemského sněmu budiž tak opraven, aby byly odčiněny

křivdy českému národu jím působené, a aby všechny vrstvy obyvatelstva dostaly v něm řádné zastoupení.

Mír uvnitř říše a země může zabezpečiti jen úplná rovnost obou národů; o menšinové školství má býti postaráno jasnými zákony. Všichni úředníci státní, zemští i samosprávní musí býti mocni obou jazyků zemských slovem i písmem. Strana chce učiniti vše, aby došlo k čestnému, celistvost země i správy její zaručujícimu smíru obou národů.

Nynější samosprávné organisace jest nutno zachovati a přizpůsobiti současným vzorům samosprávy ve státech politicky nejvyspělejších.

Strana žádá občanské svobody, vyměřené základními zákony ústavních států. Ve věcech náboženských má býti zachována šetrnost, které vyžaduje úcta k osobnímu přesvědčení a uznání, že náboženství jest nejpevnější základ obecné mravnosti. Církev nemá ovládati stát a stát se nemá vměšovati v záležitosti ryze církevní.

Zřízení druhé university české na místě pro vysoké učení vhodném jest kulturní potřebou národní i říšskou. Další rozmnožování středních škol neodborných pokládá strana za sociálně povážlivé.

Strana národní chce usilovati o povznesení národohospodářské vyspělosti národa. S obavou pozoruje, že poměrný podíl rakousko-uherského dovozu do Německa a přívozu z Německa na celkovém našem vývozu a přívozu jest mnohem větší než naopak příslušné podíly německého přívozu k nám a vývozu od nás na celém vývozu a přívozu Německa; vznikat z toho pro naši říši nebezpečná závislost hospodářsko-politická, zvláště když se velmi málo děje pro národohospodářské poslání říše na východě. Strana žádá postátnění drah.

Zemědělství má býti všestranně podporováno a chráněno cly; je potřebí zemských zákonů stanovících organisační podrobnosti závazných rolnických společenstev. Stát má více podporovati meliorace nežli dosud. Strana chce všemožně pracovati o zmírnění tísně dluhů zemědělců.

Průmyslu budtež zabezpečeny dodávky pro účely veřejné; nutna jest zákonná úprava kartelů.

Společenstevní organisace živnostenská má býti co nejúčelněji přizpůsobována tomu, aby živnosti nebyly zaplavovány živly technicky a morálně nezpůsobivými.

Strana bude podporovati vývoj moderního sociálního zákonodárství, zvláště zákonů na ochranu zdravotní a proti úrazům zevrubným specialisováním podle povahy výrobních procesů, jejich technických pomůcek a zvláštních nebezpečí. Vítá vládní pokus o reformu upravených již obou velikých větví dělnického pojišťování s přivtělením nové obsáhlé větve pojištění invalidního a starobního. Téže péče jako o dělnictvo průmyslové žádá též pro dělníky zemědělské. Požadavek, aby pojišťování požární, krupobitné a dobytkové bylo učiněno závazným, uznává za zásadně přípustný.

Strana pokládá za mravní povinnost všech českých stran, aby se na říšské radě jakož i na zemském sněmu spojily k akcím, jež směřují k zabezpečení národnosti a ústavních práv. Usiluje též o zmenšení počtu středověkých městských stran politických, aby ucelený střední stav český nabýti mohl bývalého svého významu a pokračovati v díle nár. buditelů i po strance hospodářského zvelebení národa.

Organisace:

Národní strana jest jediná v Čechách, která nemá moderní organisace, nýbrž podržuje ještě starou primitivní organisaci důvěrníky. V Praze má dva spolky: „Český klub“ středisko politické a „Pražský klub“ středisko více společenské. Pro obecní záležitosti pražské jest „Jednota občanů pražských“.

Strana měla 4 poslance zemské a má i říšského. V duchu strany jest vydáván nejrozšířenější český deník „Národní Politika“ (v neděli až 300.000 výtisků) a pak „Hlas Národa“ s přílohou „Illustrovaný Kurýr“. Union (něm. psaná) je také redigována ve smyslu programu této strany. Také několik krajinských listů zůstalo straně věrno.

Na sněmu českém byli někteří příslušníci strany, pokud jsou velkostatkáři, členy klubu konservativních velkostatkářů.

3. NÁRODNÍ STRANA SVOBODOMYSLNÁ („MLADOČESKÁ“).

Po velikých změnách způsobených zavedením všeobecného práva hlasovacího jest dnes převážně stranou zámožnější buržoasie opírající se o peněžní ústavy, průmysl a velkoobchod, organisuje však i vrstvy úřednické, zřízenécké a dělnické. V úsilí o zavedení všeobecného práva hlasovacího získala si sympatie mladé inteligence, jejíž část vstoupila do strany při t. zv. reorganisaci r. 1908. Byli to většinou mužové, kteří stáli dříve stranou politického života nebo v mladých stranách oposičních.

Program:

A. *povšechný:*

Strana chce bojovati za uznání českého historického státního práva tak, aby v rámci tohoto soustátí byla přiznána zemím koruny české taková míra samostatného státního života, jaká jest přiměřena historickým právům a potřebám českého národa. Jest svobodomyslná. Bojuje proti centralismu.

Žádá pro český národ spravedlivý podíl na státní moci ve všech oborech, tedy ve sborech zákonodárných, ve státních úřadech, a to i v ústředních a ve všech státních ústavech a institucích. Hájí nedělitelnosti zemí koruny české. Trvá na principu dvojjazyčnosti úředníků v zemích koruny české. Chce spravedlivé sčítání lidu podle mateřského jazyka a zákonnou ochranu menšin. Jest pro všechny občanské svobody a pro rovnoprávnost všech vyznání. § 14. má býti odstraněn, váha sněmů zemí koruny české co možná zvýšena, působnost jejich plně zachovávána, náčelníci zemských vlád mají býti sněmu

odpovědní za provádění zemských zákonů. Čeští poslanci mají se aktivně účastniti politiky.

V oboru veřejné správy žádá reformy: aby byl zmenšen počet instancí tak, že by poslední instancí byl zpravidla zemský úřad, aby bylo zavedeno správní soudnictví, aby byla rozšířena pravomoc samosprávných ústrojí, aby bylo provedeno ozdravení zemských financí vybudováním vlastního berního systému. Ve školství usiluje o pokrok. Za nezbytné má zřízení druhé české university (na Moravě); chce přiměřené rozmnožení a řádnou organizaci odborného školství.

V oboru veřejného zdravotnictví žádá reorganizaci veřejné zdravotní služby, v oboru zahraniční politiky zvláště uplatnění českého živlu v zahraniční správě, v poměru k Uhrám jasné zásady pro úmluvy mezi oběma polovinami říše, zachování hospodářské jednoty a pro případ, že by Uhry chtěly nadále vykořisťovati svůj poměr k nám, neobnovení společenství cedulového bankovníctví, společných zásad dopravnictví a volného obchodu dobyt-kem. V oboru státních financí domáhá se strana spravedlivějšího rozdělení berních břemen, snížení činžovní daně, daně cukerní a hlavně toho, aby formální úprava státního finančníctví, jmenovitě co do budžetování (správní přebytky, resortní dluhy) byla upravena zákonným způsobem. V oboru vojenství chce hlavně zkrácení služby vojenské.

B. hospodářský.

Strana chce hospodářskému povznesení národa ve všech vrstvách. Proto bude usilovati o vyrovnaní odchylných zájmů všech vrstev. K podpoře zemědělství žádá zákonných předpisů o zaokrouhlování a scelování pozemků, zákonné úpravy finančních poměrů zřizování nových rolnických a menších statků, zákonných kroků ke zmenšení zadluženosti, vybudování družstevnictví s ústředím v Praze. Strana chce spolupůsobiti k reorganizaci zemědělské rady v zemskou organizaci zájmových společenstev na základě rámcového říšského zákona o těchto společenstvech. V otázce živnostenské

pokládá strana za dlužno, aby těžisko maloživnostenské akce bylo v zemích přeneseno do rukou zemských orgánů, aby v něm spolupůsobili zástupcové zemské samosprávy, státní správy a živnostnictva — a aby té akci bylo dáno z veřejných fondů tolik prostředků jako na podpůrné akce zemědělské. Jest též nutna náležitá organisace úvěrní. Společenstevní organisace budiž odborněna a dovršena v zemských svazech a pak soustředěna v živnostenských radách jednotlivých zemí.

Strana chce podporovati průmysl v každém směru. Chce chrániti úřednictvo, učitelstvo a dělnictvo. V železnictví požaduje jednotnou úpravu tarifnictví na všech drahách se zřením na vybudování tarifů vývozních.

Organisace:

1. *místní*; jsou to důvěrnické výbory, jež se zřídí v každém městě neb okrese tak, aby v nich byly zastoupeny co možno všechny korporace i stavy. Jejich působnost záleží hlavně v řízení volební práce.

2. *krajská*; místní organisace volí sbor krajských důvěrníků.

3. *ústřední*: a) sjezd důvěrníků. Skládá se ze zástupců důvěrnických výborů (počet jejich stanoví výkonný výbor pro každý sjezd), zemských a říšských poslanců a členů výkonného výboru. Svoláván jest výkonným výborem každý rok.

b) *výkonný výbor*: α) *akční výbor* o 40 členech volených sjezdem z odborných pracovníků; mimo ně patří tam předsedové poslaneckých klubů, po dvou zástupcích klubů zemských a říšských poslanců. Jest to vlastní správní výbor strany.

β) *širší výkonný výbor*, skládající se z členů volených sjezdem tak, aby byl zastoupen pokud možno každý volební okres. Jeho členy jsou členové akčního výboru a po 6 zástupcích poslaneckých klubů. Jest nejvyšším orgánem strany, určuje řídicí zásady pro postup poslanců, vůbec řídí všechny záležitosti strany. Schází se vždy aspoň za 2 měsíce.

Usnesení výkonného výboru jsou pro poslanecké kluby závazná: 1. jde-li o změnu programu; 2. jde-li o určení poměru k vládě; 3. jde-li o určení trvalého poměru k jiné straně; 4. byl-li určen postup v některé národní otázce, ale jen potud, dokud trvají předpoklady, na základě jichž byl postup určen.

Při straně jsou tyto odbory: 1. Zemská komise, 2. Ústř. organizační komise, 3. Organizační komise pro velkou Prahu, 4. Finanční odbor, 5. Tiskový odbor, 6. Osvětový odbor, 7. Menšinový odbor, 8. Zemské ústředí živnostenských a obchodních odborů, 9. Výkonný výbor živnostenský, 10. Výkonný výbor obchodnický, 11. Sekce průmyslníků a obchodníků, 12. Technický odbor, 13. Odbor státních úředníků, 14. Odbor samosprávných úředníků, 15. Odbor soukromých úředníků, 16. Odbor úředníků peněžních ústavů, 17. Odbor středoškolských učitelů, 18. Odbor učitelský, 19. Odbor dílovedoucích, 20. Česká dělnická jednota, 21. Ženský odbor, 22. Ústřední výbor organizací svobodomyšlné mládeže, 23. Organizace studentstva, 24. Komitě českožidovské.

Strana má svůj klub „Klub národní strany svobodomyšlné v Praze“, deník „Národní Listy“ v Praze a „Český Deník“ v Plzni; 24 jiných listů a jednu revui. Společenským střediskem strany jest „Národní klub“.

Počet hlasů odevzdaných voliči strany při posledních volbách není možno stanovit, poněvadž byl pro ně ujednan kompromis se stranou národně-sociální.

Zemských poslanců bylo 44; říšských jest 14, kteří dostali 59.474 hlasů mladočeských a národně-sociálních.

ČESKÁ STRANA AGRÁRNÍ.

Byla založena r. 1896. Chce organisovati v š e c h n y vrstvy venkovského lidu, takže jejími hlavními nepřáteli jsou sociální demokraté a křesťanští sociálové.

Slechta, ačkoliv jí patří veliké procento půdy v království českém, zůstává v celku stranou agrárního hnutí

a nestojí v jeho čele jako jinde. Není pochybnosti, že vliv na to má její postavení nad oběma národy. Proto agrární hnutí má ráz naprosto selský; jest to nejlépe viděti na sociálním programu strany, který je veden zájmy vesnického lidu.

Program:

A. národní a politický:

Úplná rovnoprávnost češtiny a němčiny ve všech zemích české koruny. Zaručené zastoupení národních menšin a jejich ochrana. Naprosté trvání na historickém státním právu království českého. Soustavné oslabování centralismu, promyšlená oposice proti nynějšímu systému říšské správy, zesilování samosprávy — aby došlo k znovuzřízení českého státu v říši habsburské, přetvoření ve federativní svaz historicky odůvodněných skupin. Za trvajícího stavu účast českých poslanců na zákonodárných pracích říšské rady — ovšem zásadně neuznávané v nynější formě — při tom potírání centralismu a spojování se se stranami federalistickými a autonomistickými. Boj proti reakci, militarismu a cislaitanismu. Posilování sněmu a plné využívání jeho práv. Vzorná samospráva obcí, okresů a země a rozšíření její pravomoci. Obnovení krajského zřízení. Reorganisace zemského výboru tak, aby záležitosti zemědělské byly soustředěny v samostatných oborech. Všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo do sborů zákonodárných tak, aby při volbách plně došly výrazu zájem, charakter a rovnocennost venkova s městy a místy průmyslovými.

B. sociální:

Úprava chudinství tak, aby úhrada byla opatřována ne přirážkami, nýbrž ze zvláštních fondů, spravovaných zvláštními rozpočty. Zřízení sirotčích rad. Zjednodušení úřednického aparátu. Zřízení smírčích soudů. Solidarita a součinnost v š e h o z e m ě d ě l s k é h o obyvatelstva;

C. kulturní:

SVOBODNÝ rozvoj a podpora dnešního života, vědy i umění. Zvláštní podpora populární literatury knihové

a časopisecké. Zřizování zahrádek, opatroven na venkově a okrskových škol osmitřídních pro obě pohlaví. Jednotná střední škola s náležitým zřením k vědám přírodním a společenským. Doplnění počtu vysokých škol. Pořádání přednášek a přednáškových kursů, zakládání veřejných lidových čítáren atd. Zřizování pokračovacích škol zemědělských se školní zahradou, pokusným polem a nutnými sbírkami, škol zimních a rolnických. Rozmnožení středních škol hospodářských, vybudování hospodářské akademie v Táboře s působností zvláště praktickou, jako přechodu mezi středními školami hospodářskými a zemědělským odborem při české technice v Praze. Zřízení pedagogického kursu pro učitele zemědělské při akademii. Založení vysoké zvěrolékařské školy.

Vlastní program agrární:

Všeobecná odhorová organisace. Povinná stavovská společenstva zemědělská, okresní a krajská, soustředěná ve společenstvu zemském a zahrnující všechny zemědělce i zemědělské dělnictvo, jež by vysílalo do nich delegáty svých společenstev, s významem veřejnoprávním. Zřízení zemského ústavu fysiokratického za účelem soustavného pedologicko-geognostického prozkoumávání půd, jež by bylo podkladem odhadů pozemkových a revise katastrů, pozorování phaenologických a studia chorob rostlinných. Založení ústřední stanice zkušebné a pokusné. Výstavy. Rozvětvená a podrobně provedená výrobní, nákupní a úvěrová organisace pomocí hospodářského družstevnictví. Veřejná podpora scelování a meliorace pozemků. Vytvoření kmenových statků zemských, nedělitelných a do jisté míry nezadlužitelných, zapsaných do zvláštních selských desk s upravenou dědickou posloupností. Pokus o soustavné vyvazení z dluhů. — Selská kolonisace na skupovaných alodiálních a rustikálních velkostatech. Závažné pojištění starobní místo dosavadního výměnku. Připoutání zemědělského dělnictva k venkovu. Závažné zemské pojišťování krupobitní a po-

žární, družstevní pojišťování dobytčí se zajišťovacím fondem a zemskou centrálou, starobní pojišťování a všeobecné úrazové pojišťování zemědělských osob. Zřízení zvláštního zemědělského odboru při zemském výboru, aby vedl i správu zemského společenstva a měl zemědělské znalce krajské, působící jako družstevní instruktoři. Reorganisace poradního sboru při ministerstvu orby a jeho doplnění volenými zástupci zemědělstva. Dokonalá celní ochrana. Zestátnění všech drah a zavedení jednotného kilometrového tarifu.

Organisace:

A) *politická*: Základem organisace agr. strany jsou *místní organisace* každé venkovské obce. Důvěrníci místních organisací všech obcí samosprávného okresu tvoří *organisaci okresní*. Vrcholem organisace jsou: *zemské zastupitelstvo strany* a *výkonný výbor*. *Zemské zastupitelstvo*, které se musí sejíti nejméně jednou za dva roky, skládá se ze všech okresních důvěrníků celého království českého, pak z říšských a zemských poslanců a z členů výkonného výboru. Rozhoduje o všech věcech strany a zvláště o změně programu a organizačního řádu. Svolává je výkonný výbor, který mu podává zprávu o své činnosti. *Širší výkonný výbor* se skládá: z poslanců rady říšské, kteří tvoří jeho základní třetinu, druhou třetinu tvoří stejný počet zástupců poslanců zemského sněmu a třetí třetinu volí zemské zastupitelstvo z neposlanců. Širší výkonný výbor řídí všechny věci strany a jeho rozhodnutí mohou býti změněna jen zemským zastupitelstvem. V době zvláště vážné může výkonný výbor, usnese-li se na tom dvoutřetinovou většinou, svolati „*zemský sjezd důvěrníků*“ (po jednom delegátu každé místní organisace). Výkonné výbory české strany agrární a moravsko-slezské strany agrární volí „*ústřední sbor československé strany agrární*“ v Praze o 9 členech (5 z Čech, 3 z Moravy a 1 ze Slezska).

Každý člen strany musí platiti daň strany aspoň 60 h ročně. Daň je vzestupná, každý stupeň o 40 h vyšší.

Tři čtvrtiny vybrané daně odvede místní organisace výkonnému výboru, čtvrtinu podrží sama. Výkonný výbor pošle pak $\frac{1}{4}$ okresní organisaci.

V každém okrese jest ještě *okresní sdružení dorostu*. Jest jich 136 a jsou soustředěna v *zemském sdružení dorostu*, podléhající jen výkonnému výboru. Z. S. D. zastupuje přes 40.000 členů. Strana zřídila v Praze „*Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické*“, jež vydává deník „Venkov“, lidový krejcarový denník „Cep“, týdeník „Cep“, „Rozkvět“ a několik odborných časopisů. Kromě těchto má strana ještě 12 venkovských časopisů politických.

Od r. 1908 utvořeno „*Sdružení agrárních akademiků*“

B) *odborná*.

Tvoří ji: 1. „Agrární banka“ od r. 1911, jež má prováděti vedle všeobecných obchodů bankovních i některé transakce z oboru politiky agrární, jako scelování, zakrouhlování a melioraci statků. 2. „Zajišťovací svaz českých spolků pro vzájemné pojišťování dobytka“. — 3. „Meliorační svaz pro království české“. — 4. „Svaz českých lnářů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“. — 5. „Česká mlékařská jednota pro království české“. — 6. „Svaz pěstitelů zemáků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“. — 7. „Ústřední zemská jednota pro povznesení chovu koní v království českém“. — 8. „Ústřední jednota českých hospodářských společenstev“. — 9. „Ústřední zemědělské knihkupectví.“ — 10. „Zemský svaz včelařů“. Všechny tyto organisace jsou sdruženy v „Ústředním odborovém sdružení českých zemědělců“.

Dne 1. listopadu 1913 měla česká strana agrární v království českém 2642 místních politických organisací. Na sněmu království českého v minulém období měla v království českém 46 poslanců, na sněmu markrabství moravského má 22 poslanců. Klub českoslov. strany agrární na radě říšské čítá 38 poslanců, a to 30 poslanců z Čech, 7 poslanců z Moravy a jednoho poslance ze Slezska.

Zemské sdružení dorostu českého venkova má řadu různých odborů, mimo jiné odbor musejní, který především usiluje o zřízení zemědělského musea v Čechách, dále odbor knihovnický, který hlavně zakládá kočovné knihovny po českém venkově, dále odbor pokusnický, který usiluje o hojné pořádání pokusů s různými plodinami zemědělskými a různými druhy hnojiv, konečně při Zemském sdružení dorostu ustaveny jsou odbory: divadelní, statistický, scelovací a odbor pečující o blaho venkova.

Aby příslušníkům české strany agrární při nákupu různého zboží dostalo se zaručeného zboží dobré jakosti, založila česká strana agrární „České agrární obchodní družstvo“, které propůjčuje svou zákonem chráněnou známku na různé výrobky a potřeby, které příslušníci strany kupují. Z prodeje zboží označeného touto známkou „Oráč“ připadá určitý výtěžek straně. — Vedle výše zmíněných organizací má česká strana agrární ještě „Ústřední politický spolek“, „Sdružení českých zemědělců pro král. české“, který pořádá politické schůze a tábory lidu a jest označen jakožto vydavatel krajinských časopisů strany.

Nejznamenitější organizací strany jest „Ústřední jednota českých hospodářských společenstev v království českém“ sdružující koncem r. 1911 1607 kampeliček (záložních spolků soustavy Raiffeisenovy). Úhrnný příjem jejich činil 1,363.247·19 K, úhrnné vydání 1,358.966·22. Stav rezervních fondů k 31. prosinci 1912 byl 12.391·05 K.

5. ČESKOSLOVANSKÁ SOCIÁLNĚ-DEMOKRATICKÁ STRANA DĚLNICKÁ.

Byla založena roku 1878 na sjezdu v Břevnově (markétský sjezd), kde položeny také základy její politické organizace. Jest to nejdokonaleji organizovaná strana v Čechách. V jejích řadách je většina dělnictva

továrního a značná část dělnictva zemědělského. V prosinci r. 1913 konal se již XI. sjezd strany v Praze.

Program:

Politický a sociální program byl formulován společně se sociálně demokratickými stranami ostatních národností v Rakousku, na základě erfurtského programu z r. 1891 na sjezdu vídeňském.

Sociální demokracie v Rakousku na společném sjezdu stran všech národností doplnila erfurtský program zvláštním programem národnostním: Rakousko má býti přetvořeno v demokratický národnostní stát spolkový. Místo historických zemí korunních mají se utvořiti samosprávné, národně ohraničené obvody, jejichž zákonodárství a správa by byly opatrovány národními komorami volenými podle všeobecného hlasovacího práva. Všechny samosprávné obvody jedné a téže národnosti tvoří jednotný národní svaz spravující své národnostní záležitosti úplně autonomně.

Organisace:

A. Politická:

1. *místní organisace* jsou v jednotlivých obcích, po případě v jednotlivých čtvrtích měst;

2. *okresní organisace* v každém volebním okrese; v čele 6—10členný výbor volený okresní konferencí. Její působnost je hlavně volební a agitační.

3. *krajské organisace* zahrnující několik volebních okresů podle ustanovení sjezdu strany; v čele 10—12členný výbor volený krajskou konferencí;

4. *zemská organisace*, v jejímž čele jest 9členný výbor zemský, volený každého druhého roku důvěrníky místních organizací na t. zv. zemské konferenci, a *zemské zastupitelství*, složené z důvěrníků krajských organizací a výkonného výboru, jež se sejde, uzná-li to zemský výbor za nutné, nebo požádají-li o to tři krajské organisace. Zemský výbor řídí hnutí v celé zemi. Říšští a zemští poslanci mají

právo býti zastoupeni v zemském zastupitelstvu i na zemské konferenci vždy po dvou delegátech klubů.

5. *výkonný výbor*, skládající se z 9 členů, šéfredaktora ústředního orgánu, sekretáře strany a sekretáře Československého sdružení odborového, volených sjezdem strany. Provádí nutné a spěchající akce, pro něž není možno svolati zastupitelstvo strany. Jest částí společného zastupitelstva stran sociálně-demokratických v Rakousku.

6. *sjezd strany* koná se každý druhý rok. Právo obeslati jej má každá místní organisace, plnící povinnosti ke straně, jedním delegátem (v případě, že má více než 150 členů plnících povinnosti, dvěma). Organisace, která má více nežli 300 příslušníků a z nich $\frac{1}{6}$ žen a $\frac{1}{6}$ mládeže, má právo žádati aspoň 14 dní před sjezdem, aby mohla i za tyto vyslati po 1 delegátu.

7. *kontrolní komise* čtyřčlenná, volená sjezdem strany.

8. Při každé místní organisaci může býti zřízena *sekte mládeže*, při krajské organisaci *krajské agitacní komité mládeže*. Agitaci mezi mládeží v celé zemi řídí *zemský agitacní výbor mládeže*.

9. V každé krajské organisaci má býti zřízeno *krajské komité žen* a při zemských výborech *ústřední zemské agitacní komitety ženské*.

Příspěvek straně jest měsíčně 20 h od každého organisovaného člena. Z toho případně výkonnému výboru 4 h, zemskému výboru 2, krajskému 4, okresnímu 2, místní organisaci 4, vězeňskému fondu 2 a volebnímu fondu 2.

Strana československé sociální demokracie má nyní 26 krajských organisací: v Čechách 20, na Moravě 4, ve Slezsku 2, dále zemské organisace v Dolních Rakousích a v Horních Rakousích. Všech organisací bylo r. 1913 celkem 2431. Od posledního sjezdu konaného r. 1911 ubylo 42 organisací — celkem zaniklo 485 organisací a nově bylo jich založeno 471. Členů, kteří zaplatili příspěvky za červen 1913, bylo 169.279.

Strana má úhrnem 30 dělnických domů, 3 deníky „Právo lidu“ (vydání ranní a večerní) v Praze, „Rov-

nost“ v Brně a „Dělnické listy“ ve Vídni, 31 jiných politických časopisů, mimo jiné také list, vydávaný pro informaci ciziny v řeči německé (Der Tschechosl. Sozialdemokrat). Vedle toho vydává 13 listů obrázkových, zábavných, poučných a pod.

B. odborová:

Roku 1897 utvořili čeští sociální demokraté samostatnou ústřednu „Českoslovanské odborové sdružení“ v Praze. Jejich plánem bylo vytvořiti samosprávné odborové organisace dělnictva jednotlivých národností (jako jsou politické), jež by sice v akcích celoríšských postupovaly společně (orgánem jejich by byla „mezinárodní odborová komise v Rakousku“, složená ze zástupců jednotlivých odborových komisí národnostních), avšak jinak by ve svém obvodu pracovaly samostatně.

Naproti tomu vídeňská ústřední (centrální) organisace hájila zásady, že mají býti zřízeny pouze celorakouské odborové organisace.

Na amsterodamské konferenci odborových zemských ústředen r. 1905 bylo stanovisko českých „autonomistů“ zamítnuto. Následek toho byl, že se odborově organizované české dělnictvo rozdělilo. Veliká většina zůstala při stanovisku „Českoslovanského odborového sdružení“. To jsou t. zv. „autonomisté“. Mnohem menší část (hlavně z Dolních a Horních Rakous, částečně ze Slezska a málo z Moravy) podrobila se usnesení amsterodamské konference. To jsou „centralisté“.

Síla „Českoslovanského odborového sdružení“ byla r. 1912 takováto: čítalo 53 samostatných odborových organisací o 107.263 členech. Celkový příjem činil 3.532.054·26 K (zápisné 32.941·60, členské příspěvky 1.986.139·15 K, jiné příjmy 321.735·91 K, převod z r. 1911 K 1.187.973·40); celkové vydání 2.069.296·87 K. Dne 31. prosince 1911 zůstalo jmění 1.608.828·31 K. Odborných listů 42.

Na sněmu zemském v Čechách neměli čeští sociální demokraté zastoupení. Na sněmu moravském mají sedm po-

slanců, zvolených ve všeobecné kurii. Na říšské radě mají za Čechy 14 poslanců, za Moravu 11, za Slezsko 1; na svoje kandidáty soustředili při posledních volbách v Čechách ve městech 91.363 hlasy, na venkově 158.157 hlasů, celkem 249.520. Na Moravě ve městech 32.196 a na venkově 68.645. V Čechách ztratila 3 mandáty a 28.794 hlasy. Na Moravě získala 5 mandátů. O síle českých organisací centralistických obdržel jsem tato data: v Čechách jest ve 286 skupinách 14.702 členů, na Moravě jest skoro 30.000, ve Slezsku 3576 členů. (Na Moravě a ve Slezsku neudává zpráva počet skupin, počet členů na Moravě jest ve zprávě jen všeobecně.)

6. ČESKÁ STRANA NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ.

Byla založena po známém protistátoprávním prohlášení poslanců strany sociálně-demokratické, na radě říšské r. 1897, kteří pomáhali svrhnouti ministerstvo hr. Badeniho. Odpor proti straně sociálně-demokratické se v českém dělnictvu projevil úplnou její porážkou v páté kurii r. 1901. Zakladatel strany národně sociální V. Klofáč zvolen byl v ryze dělnickém okrese na Kladně. Strana národně sociální stává se stále více stranou zřízenectva, lépe situovaného dělnictva a středních vrstev, ač má i v dělnictvu průmyslovém značně stoupenců. Převaha těchto lépe situovaných vrstev jeví se v jejím programu, který není socialistický, nýbrž jen sociálně reformní zvláště v části sociální, již ve všeobecné charakteristice sociálních snah strany, pak v otázkách soukromého práva vlastnického, dědického, výroby soukromopodnikatelské a třídního boje. Má rozvětvenou organisaci a těší se značné popularitě v méně zámožných vrstvách městského obyvatelstva. Statistika vzadu.

Program:

A. *národní*: Strana žádá naprostou rovnoprávnost všech národů. Jazyku českému má se zabezpečiti úplná rovnoprávnost s jazykem německým ve všech oborech veřejného života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Každý veřejný úředník v těch zemích musí znáti oba jazyky slovem i písmem.

B. *politický*: Strana usiluje o zavedení všeobecného práva hlasovacího do všech sborů zastupitelských i zákonodárných pro muže i pro ženy. Pro aktivní právo volební věk 21 let, pro pasivní 24. Všechny občanské svobody. Samosprávu žádá ve všech zemích koruny české; volitelnost soudců a ostatních úředníků veřejné správy; zrušení militarismu.

Základním bodem programu jest obnovení svrchovaného a svézákonného státu z království českého, Moravy a Slezska, se společným sněmem zemí těch ve věcech společné důležitosti a se sněmy zemskými ve věcech samosprávy na základě demokratickém.

C. *sociální*: Národně sociální strana chce dobývati nejvýhodnějších podmínek hospodářského i duchového blahobytu dělnictva a nezámožných vrstev lidu vůbec. Neuznává soukromého práva vlastnického k věcem veřejné důležitosti a veřejné nutné potřeby. Dědické právo pokládá za přípustno jen mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. Domáhá se zrušení dnešní soustavy daňové a poplatkové a žádá, aby místo ní byla zavedena jediná vzestupná a sestupná (progresivní) daň z důchodů. Výrobu soukromopodnikatelskou, p o k u d j e š k o d l i v a, chce nahraditi zespolečněním výrobních prostředků, sdružováním práce, zakládáním družstev výrobních a spotřebních. Než k tomu dojde, žádá: všeobecné pojišťování dělnictva a nezámožných vrstev vůbec pro nemoc, úraz, stáří, invaliditu a pojišťování vdov a sirotek. Ve vznikání hodnoty jest nejdůležitějším činitelem moment práce, a proto žádá strana, aby ve výrobě místo práva námezdního již nyní nastoupilo autorské, případně spoluautorské právo dělníka. Třídního boje neuznává, leda jako zápas o ochranu hospodářskou a politickou a zápas o vliv na zřízení státní. V tomto smyslu uznává nutnost solidarity dělnictva. Velikou důležitost přičítá odborové organizaci. Pro hospodářské otázky, jež jsou v sousedních státech obdobny,

uznává potřebu taktické solidarity dělnictva všech dotyčných států a tedy i organisace zaměstnaných od státu ke státu. Strana bude usilovati o pozemštění živnostenského zákonodárství; žádá závaznou povinnost k průkazu způsobilosti. Společenstvům a svazům společenstevním budiž přiznáno právo úřadů s mocí výkonnou. V zemi budiž zřízena zemská živnostenská rada. Veřejné práce mají býti zadávány prostřednictvím společenstev. Bonifikační fondy zemské budtež přeměněny v maloživnostenské banky pro úvěr osobní.

D. kulturní: Jako všechny ostatní české strany chce strana národně sociální všemožnou podporu kulturního života. Žádá zřízení české university na Moravě. Zvláštností programu jest požadavek autonomické správy škol obecných po stránce paedagogické; vnější správu má vésti místní, okresní a zemská školní rada zvláštními odbory; správu pedagogickou místní, okresní a zemské konference. Okresní konference se skládá ze všeho učitelstva dotyčného okresu s právem hlasovacím a ze členů okresního výboru s právem poradním. Scházela by se jednou ročně a vykonávala by i usnesení konference zemské. Zemská konference se má skládati z volených znalců učitelstva, ze členů volených sněmem a volených reprezentantů občanstva podle odborných zájmů. Radila by se o zemských potřebách školství, učebných plánech, učebných pomůckách, jež by schvalovala; dávala by zákonodárné popudy, volila by zemskou školní radu, svůj výkonný orgán, volila by zemské školní inspektory. Scházela by se každé 3 roky.

Organisace:

A. *politická:*

1. *místní organisace* v jednotlivých obcích; poměrně v nich musí býti zastoupeny i odborové organisace místní.

2. *okresní výbory* skládají se ze sedmi členů volených z místní organisace, jejíž místo bylo ustanoveno za sídlo. Okresní výbor svolává aspoň jednou za rok konferenci zástupců (delegátů) a důvěrníků z okresu po dohodě s vý-

borem kraje, který se účastní zástupcem. Každá místní organizace okresu a každý spolek platící paušál posílají do konference po 2 zástupcích. Okresní výbor řídí organizaci a politiku strany ve svém obvodu. V každém výboru jest jeden důvěrník.

3. *krajské výbory* skládají se ze 7 členů volených z organizace, jež je jí určena za sídlo. Okresní důvěrníci jsou vždy členy. Krajské výbory řídí záležitosti celého kraje.

4. *stálé volební výbory* ve volebních okresech skládají se z organizačních výborů v místech určených konferencí, z důvěrníků dotyčného volebního okresu a z místních důvěrníků všech měst ve volebních okresech městských a z okresních důvěrníků ve volebních okresech venkovských.

5. *zemské výkonné výbory* se skládají z předsedy a 8 členů volených na zemských konferencích, jež se konají ročně. Usnášejí se o všech organizačních záležitostech zemských, pokud nejsou vyhrazeny ústřednímu výkonnému výboru nebo sjezdu celé strany;

6. *ústřední výkonný výbor*. Skládá se a) z předsedy, místopředsedy a jednatele volených plénem sjezdu strany; b) z osmičlenného užšího výboru voleného sjezdem strany (musí býti dbáno i ústředí odborových organizací); c) z širšího výkonného výboru, skládajícího se ze dvou členů venkovských organizací volených sjezdem ze všech poslanců strany a vždy z jednoho delegáta ústředí odborové organizace dělnické, živnostenské, zemědělské, úřednické, ústředí vzdělávacích spolků, mládeže a žen. Užší výbor zasedá každý týden, širší čtvrtletně. Užší jest výkonným orgánem.

7. *tříčlenná revisní komise*;

8. *zastupitelstvo strany* tvoří důvěrníci krajů, redaktorů listů strany, vždy dva zástupci zemských výkonných výborů a všichni členové širšího výkonného výboru. Svolává je ústřední výkonný výbor podle potřeby, nebo když o to žádají dva zemské výbory neb aspoň $\frac{1}{3}$ krajských zastupitelstev. Rozhoduje o nutných záležitostech strany, které náležejí sjezdu strany, ale jen když nelze svolati sjezd.

9. *sjezd strany* skládá se ze členů zastupitelstva strany, z okresních důvěrníků strany, ze zástupců (delegátů) místních organizací (vždy na 100 členů 1 delegát) a z delegátů ústředí všech odborových organizací (do 5000 členů dva delegáti). Sjezd jest svoláván širším výkonným výborem aspoň jednou za tři roky.

Daň strany jest nejméně 10 hal. měsíčně. Místní organizace z toho podrží 3 h, volební výbor 2 h, zemský výkonný výbor 3 h a ústřední výkonný výbor zbytek. Každý člen vzdělávacího spolku platí měsíčně 2 h. Výnos vlastního zhaléřového národního kolku patří ústřednímu agitačnímu fondu.

R. 1913 měla strana 575 politických organizací se 78.184 členy v Čechách, 74 organizací s 3400 členy na Moravě, 26 organizací s 1800 členy v Dol. a Hor. Rakousích. Mimo to bylo vzdělávacích spolků v Čechách 261 s 16.254 členy, na Moravě 18 s 1781 a v Rakousích spolek „Barák“ s 15 odbory a 2000 členů. Organisované mládeže bylo v Čechách na 13.000, na Moravě 1074. Schůzí bylo konáno v Čechách: veřejných 3861, důvěrných 11.329, přednášek 3342, na Moravě 388, 463, 160. Jmenní politických organizací jest K 21.473 96, dluhy K 14.037 21. Strana má deník „České slovo“, vycházející dvakrát denně, 20 týdeníků, 3 čtrnáctideníky a 2 revue.

B) *odborová*: Koncem r. 1912 měla strana 51 odborových ústředí se 72.076 členy. Jejich jmění činilo r. 1912 K 182.311 73. Při straně jest mimo to 70 družstev potravních, výrobních, stavebních a peněžních. V posledních dvou letech zřízena byla 33 sdružení maloročníků a domkářů se 766 členy.

Na sněmu zemském bylo 5 poslanců národně sociálních, v říšské radě jest jich 14 (z toho jeden z Moravy), kteří byli voleni 95.934 voliči národně sociálními a mladočeskými. Počet hlasů odevzdaných příslušníky strany národně sociální při posledních volbách říšských nelze stanovit, poněvadž strana ujednala pro ně kompromis s národní stranou svobodomyšlnou.

7. ČESKÁ STRANA POKROKOVÁ.

Její první přívrženci, většinou z řad universitních, neměli původně úmyslu založiti politickou stranu, byli jen průbojníky nové vědecké a politické metody, zvané realism. R. 1906 spojením s frakcí strany radikálně pokrokové, vedenou red. Aloisem Hajnem, přetvořena v „Českou stranu pokrokovou“. Ráz straně dodává vynikající osoba jejího tvůrce prof. Dra T. G. Masaryka.

Program:

Strana bude usilovati o politickou samostatnost českého národa. Chce se jí domáhati především politikou vnitřní, kulturní.

Požadavky a) *politické*: všechny svobody občanské a politické, všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo s poměrným zastoupením menšin ve všech sborech zákonodárných, zastupitelských a jiných veřejnoprávních; úplná rovnost žen a mužů; oddělení církve od státu;

b) *kulturní*: moderní reforma školství, jež má býti ve všech stupních úplně bezplatné; účelné rozmnožování všeho školství; učitelstvo nezávislé občansky i politicky; bezkonfesijnost všeho školství;

c) *hospodářské a sociální*: povznesení všech vrstev národa; sociální opravy ve všech oborech, kde se právní zřízení přiči sociální spravedlnosti; úsilí o odstranění příčin vystěhovalectví.

d) *samosprávní*: obrození české samosprávy, aby tělesa samosprávná (obce, okresy a kraje) rozvíjela rozsáhlou činnost sociální, kulturní i hospodářsky-podnikatelskou; náležité vzdělání samosprávného úřednictva;

e) *hygiéna národa*: péče o hygienu školskou, sociální a rasovou;

f) *poměr k Rakousku*: úsilí o úplnou politickou samostatnost v rámci Rakouska; rovnoprávnost všech národů;

náležitý podíl ve správě a moci říše; zeslabení centralismu; reforma správy; zlidovění armády;

g) *otázka českoněmecká*: vyrovnaní obou národů na základě úplné rovnoprávnosti; důslednou pokrokovou politikou vytvořití společné zájmy obou národů v otázkách občanských svobod a palčivých potřeb hospodářských a sociálních; posílení samosprávy obcí a všech správních celků, aby každý národ své záležitosti mohl spravovati sám; autonomní zřízení krajské, necentralistické;

h) *otázka jazyková*: strana vychází z daných poměrů dvojazyčnosti úřadů a úřednictva, ale chce vhodnou úpravou okresů, dbající přání a potřeb obyvatelstva, podporovati přirozený vývoj k jednojazyčnosti úředníků nepřekážející dvojazyčnosti úřadů, zákonná ochrana menšin; spravedlivé sčítání obyvatelstva podle mateřského jazyka;

i) *otázka slovanská*: kulturní, hospodářská a politická vzájemnost s národy slovanskými, především rakouskými;

j) *poměr k Uhrám*: národnostní ochrana Slováků a ostatních nemaďarských národů uherských;

k) *zahraniční politika*: náležitý vliv národa českého na veškeru politiku říše.

Program strany zrevidován byl na sjezdě 6. a 7. ledna 1912 a vydán tiskem. Z něho vysvítá jasně poměr její k ostatním stranám politickým. Všechny ostatní strany mimo sociálně-demokratickou trvají na historicko-státoprávním programu, t. j. usilují o to, aby království české, jež tvořilo dříve samostatný stát (tedy všechny tři země Čechy, Morava a Slezsko), dosáhlo zase určité politické samostatnosti v rámci říše rakousko-uherské při celoříšském společenstvu v záležitostech podmiňujících jednotu říše.

Česká pokroková strana formuluje svůj poměr k tomuto programu takto: „Snaha po politické samostatnosti je vedena programem a politikou státoprávní. Slovem „státní právo“ se stručně označuje politická samostatnost

a vědomí o právu na politickou samostatnost. Jako každý stát má své státní právo, tak má je také stát český, posud právně a částečně i skutečně existující. O to, pokud státoprávní samostatnost právně a fakticky byla dochována až do naší doby — (státoprávní kontinuita) — vedly se v naší státoprávní literatuře a v politických stranách spory. Nemůže býti pochybnosti, že naši politici vůdcové a zástupcové státoprávní kontinuitu sami a často prolamovali; přes to státoprávní politika staročesko-slechtická dosáhla r. 1871 královského reskriptu, uznávajícího práva koruny české. Politická práva se nepromlčují, pokud se občané o ně hlásí a jich se domáhají. Mají-li země české tvořiti samostatnější státoprávní celek v historicky dochované nedílnosti, mohlo by se to státi jen za souhlasu národa německého, v zemích českých obývajících. V zemích českých není nás Čechů ani dvakráte tolik, kolik Němců: jestli tato značná menšina německá nepřistoupí na státoprávní požadavky české, jsou tyto požadavky při politické a národnostní situaci středoevropské neuskutečnitelné — malý stát, v němž by bylo několik milionů uvědomělých a v každém směru zdatných zemězrádců, je nemožný. Domáháme se politické samostatnosti v rámci říše rakousko-uherské. Němci chtějí míti Rakousko centralisované, my naproti centralismu stavíme státní právo české, federaci a autonomii. Německý program centralistický je do značné míry utopistický tím, že z Rakouska dělá stát příliš umělý, nedovedoucí podporovati různé a rozmanité síly německých národů. Německý centralism je stále germanisační a je konservativní, až reakcionářský a neodpovídá skutečným potřebám času. Ústava rakouská musí býti koncipována a prováděna podle zvláštních poměrů rakouských. Uznáváme plně výhody vyplývající z asociace se zeměmi ostatními ve větší celek a nepřičíme se proto nutným zřízením centrálním a jednotným, zvyšujícím a zabezpečujícím mocenské postavení Rakouska, ale chceme potřebnou centralisaci celku oživití autonomií zemí historicky a při-

rozeně (zeměpisně, etnograficky, hospodářsky a kulturně) daných. K zesílení a povznesení autonomie místodržící zemští mají být odpovědni sněmům. K odstranění centralistického mechanismu mohlo by také přispěti zřízení krajské, jež by musilo býti doplněno co nejširší samosprávou všech obcí a celků politických a ovšem musí mít kraje své sněmy. Federalism a autonomism kladený proti centralismu pojímáme státoprávně. Nestačí nám autonomie zaručená nynější ústavou, ale máme na mysli autonomii — a totéž platí o federaci — odvozující své právo ze státního práva.“ — Autonomii teritoriální doplňuje strana programem autonomie národnostní: „Vývoj všech zřízení v zemích ukazuje k národnostnímu rozdělení; jsme tudíž v zásadě pro rozdělení umožňující to, aby si každý národ spravoval záležitosti své sám. Nevidíme v takovém rozdělování žádného porušování jednoty země . . . nevzpíráme se tudíž národnímu rozhraničení soudních a volebních okresů a všech správních obvodů vůbec — ovšem ne násilnému; podle potřeby mohly by i jednotlivé obce býti rozděleny národnostně zejména k účelům kulturním (školství). Nestavíme se ani proti rozdělení alespoň některých nejvyšších úřadů v zemi.“

Organisace:

1. *místní;*

2. *okresní a krajská*, jejichž obvody určuje zemský výkonný výbor v dorozumění s místními organisacemi, jichž se týče. Okresní organisace jest

a) *okresní sbor důvěrníků*, skládající se z důvěrníků místních organisací a z místní organisace sídla;

b) *okresní výbor organizační* pětičlenný, volený okresním sborem důvěrníků. Stejná jest organisace krajská.

3. *organisace mládeže;*

4. *zemská organisace*, totiž a) *zemský sbor důvěrníků*,

b) *zemský výkonný výbor a sekretář.*

Zemský sbor důvěrníků tvoří okresní důvěrníci a funkcionáři všech okresních a krajských organizací. Svolává jej zemský výkonný výbor aspoň jednou do roka. Dokud nebude úplná organizace okresní, budou členy jeho delegáti jednotlivých organizací místních. Zemský sbor důvěrníků rozhoduje o organizaci strany a schvaluje postup zemského výkonného výboru. Volí předsednictvo zemského výkonného výboru, organizuje finance strany, volí 2 revisory účtů. *Zemský výkonný výbor organizační* tvoří a) všichni okresní důvěrníci neb jejich kooptovaní náhradníci, b) 5členné předsednictvo v Praze sídlící. Může si kooptovati další členy a volati znalce. Schází se aspoň čtyřikráte do roka. Jest výkonným orgánem zemského sboru důvěrníků a sjezdu strany.

5. *sjezd strany*; právo k účasti mají důvěrníci místní, okresní a krajsí, delegáti klubů, spolků, časopisů a všech výkonných výborů zemských. Svolává jej výkonný výbor zemský vždy jednou do tří let.

Č l e n s k á d a ň : Každý organisovaný člen strany platí daň podle svých příjmů podle stupnice:

	do	2000 K	1 K
od 2000 „	3000 „	2 „	
„ 3000 „	4000 „	3 „	
„ 4000 „	6000 „	5 „	
„ 6000 „	8000 „	10 „	
„ 8000 „	10.000 „	18 „	
	přes 10.000 „	25 „	

Manželky organisovaných členů platí příspěvek poloviční.

Strana má 1 poslance na říšské radě. Hlasů bylo pro ni odevzdáno 10.200.

Neoficiálním orgánem strany jest deník „Čas“. Na ochranu před možným pronásledováním politickým zřízen jest v Praze „Politický klub české strany pokrokové“ pro straníky celých Čech. Ve venkovských městech zřizují se podobné krajinské kluby pro určité oblasti.

8. STRANA STÁTOPRÁVNĚ POKROKOVÁ.

Pokrokové hnutí bylo též politicky nejasné — a tak se utvořily z hnutí dvě strany: radikálně-pokroková a radikálně státoprávní. Ostatní část přešla do strany sociálně-demokratické a část do realistické. R. 1908 splynuly ve straně státoprávně-pokrokové.

Program: ¹⁾

Všeobecné zásady.

Strana prohlašuje boj za politickou, kulturní a sociální svobodu jednotlivce, prohlašuje se pro odstranění dnešních třídních rozdílů postupným a smírným vyrovnáváním protiv mezi kapitálem a prací, pro politickou, kulturní i hospodářskou rovnost pohlaví a prohlašuje zápas a boj za státní samostatnost národa.

Správa státu musí býti uspořádána tak, aby se občanstvo spravovalo samo. Úředníci musejí býti pod kontrolou a odpovědností samého lidu a soudnictví musí býti od správy státu úplně odděleno. Militarismus dnešní musí přestati. Náboženství musí zůstatí osobním a nedotknutelným citem jednotlivce, nevycházejíc z těchto hranic a nedotýkajíc se citu druhého.

Strana jest i podle svých zásad a cílů i podle své taktiky stranou radikální.

Zvláštní část:

1. Samostatnost národa.

(*České státní právo.*) Základním úkolem strany jest usilování o provedení státní samostatnosti zemí českých na základě českého státního práva. Při tomto svém úsilí

¹⁾ Přijatý na valném sjezdě dne 7. dubna 1912.

opírá se strana o státní akty, zaručující zvláštní postavení koruny české.

Neuznává ústavy, které nedostalo se sankce českého národa a která byla udělena bez něho a proti němu. Strana neuznává také žádného jiného pokusu, jenž by byl v odporu ku právům koruny české, nebo jenž by se dotýkal jednoty a nedělitelnosti českého království.

Strana neuznává právnosti existence říšské rady, jež podle úmyslů pokusů ústavních z r. 1861, 1862 a 1867 jest výrazem a obráncem německo-centralistické myšlenky.

Pokud národ český bude nucen nésti následky chyb dřívější své politiky a účastníci se svými zástupci jednání na říšské radě, nebude strana touto svou účastí říšské rady utužovati, bude v dobách kritických v ústředním parlamentě živlem rušivým, bude ve vhodných chvílích sama krise vyvolávati a v dobách klidných politikou lidovou a pokrokovou bude zeslabovati všecky zastaralé a zpátečnické podpory centralismu a upravovati půdu k úplnému provedení státoprávního programu.

Strana chce zesilovati váhu a pravomoc sněmů a oživit je novými volebními řády na základě všeobecného rovného hlasovacího práva s poměrným zastoupením menšin.

Jazyku národa českého náleží prvé místo v zemích koruny české. Jazykům druhých národností, německé ve všech třech zemích a polské ve Slezsku přiznává se rovné právo. Každý státní úředník v zemích koruny české musí znáti dokonale jazyk český ve slově i písmě. Práva jazyka českého jsou odvěká a domácího původu, a nemohou býti upravována nikým a žádnou mocí stojící mimo země tyto a proti vůli národa českého; každý podobný pokus předem prohlašuje se za nezávazný a strana hotova jest k nejtužšímu odporu.

Otázku českých menšin z důvodů státoprávních, národních i hospodářských řadí strana k nejdůležitějším otázkám národním, i ukládá si soustavnou péči o jejich práva a zájmy.

Z dějin nabyla strana přesvědčení a události současné ji v něm utvrzují, — že dobrovolný smír mezi Němectvem a Slovanstvem je nemožný. Z tohoto světového nazírání česká otázka stává se otázkou mezinárodní, která vyžaduje také stejně mezinárodního působení se strany odpovědných činitelů české politiky. I bude strana svědomitě dbáti o získání sympatií všech evropských národů, kteří v zápase Slovanstva a Němectva stojí proti myšlence velkoněmecké.

2. Politické svobody.

Strana se prohlašuje pro všechny politické svobody. Jest pro lidové a bezplatné soudnictví. Budiž odstraněn trest smrti a uspořádán pojem zejména přečinů politických a náboženských na základech pokrokových. Strana žádá osobní odpovědnost úředníků, zejména politických, policejních, soudních a státních zástupců před soudy za všechny přehmaty a porušení zákonů při úřadování.

3. Věci vojenské.

Vzhledem k záležitostem vojenským usiluje o omezení počtu stálého vojska a zkrácení činné služby ve vojsku řadovém na jeden rok, v námořnictvu na dva, v zemské obraně na půl roku. Osvobození od činné služby budiž rozšířeno na každého živitele dělnické, živnostenské a rolnické rodiny, který jako hlavní podpora zabezpečuje rodině hmotnou existenci. Zavedeno budiž závazné ručení státu za život a zdraví vojáka i v době míru, pak pojištění válečná a zaopatřování vdov i sirotek po padlých vojácích. Týrání vojska se strany představených budiž stíháno trestně.

Vojenský trestní řád budiž podroben zásadní a pronikavé reformě ve směru zásad veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti, přípustnosti obhájce (občanského) a přípustnosti odvolání. Soudcové buďtež neodvislí, neseaditelní, nepřeložitelní a jen právníci. Speciálně české požadavky v oboru vojenství jsou:

Organisace vojenské správy, vybírání vojska, dislokace (umístění) vojska buďtež postaveny na zásadu zemí a zemských hranic. Armádní sbory nesahejtež mimo hranice zemí českých a vojenská hotovost budiž stavěna podle zemí. Synové zemí českých nesmějí býti nuceni vykonávati svou vojenskou službu mimo země koruny české. Pluky a oddělení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku mějtež na svých praporech i připojený státní znak zemí koruny české. Jazyk český platíž v zemích českých i ve vojenství jako úplně rovnoprávný s jazykem německým ve veškerém vojenském řízení a službě. U pluků a oddělení s mužstvem obou národností zachovávána budiž rovnoprávnost jazyková, pluky a oddělení s mužstvem jen českým zřízeny buďtež jako oddělení česká. V zemích českých zřízeny buďtež české vyšší vojenské školy.

Program sociální a hospodářský, živnostenský, zemědělský a úřednický jest v celku týž jako u české strany pokrokové.

Organisace:

1. *místní*, kde je aspoň pět příslušníků strany. Členové platí daň nejméně K 1.—, z níž se nejméně $\frac{2}{3}$ posílají výkonnému výboru. Místní organisace volebních okresů scházíávají se ke krajinským konferencím, k poradám o organisaci a volebních záležitostech. Je-li potřebí, zvolí se i okresní výbor;

2. *sjezd důvěrníků*. Místní organisace volí za každých 30 členů jednoho důvěrníka na sjezd, který se koná dle potřeby a účastní se ho ještě členové výkonného výboru, zástupcové pracovních odborů zřízených přistraně a redaktoři listů strany. Spravuje záležitosti strany;

3. *výkonný výbor* 40členný, volený řádným valným sjezdem na tři roky s právem kooptace dle potřeby. Všichni poslanci jsou týž sjezdem voleni za jeho členy. Schází se nejméně šestkrát do roka a jest výkonným orgánem sjezdu. Volí si předsedu, dva místopředsedy, pokladníka,

dva jednatele, zapisovatele a další tři členy a tři náhradníky. Ti všichni tvoří dohromady

4. *předsednictvo strany*, jež obstarává běžné záležitosti strany.

5. *valný sjezd strany* konající se vždy za tři léta (mimořádně podle potřeby). Rozhodnutí o tom, zdali se ho mohou účastnit všichni členové strany, nebo pouze delegáti místních organizací, ponechává se vzhledem na okamžitou početnost strany výkonnému výboru. Valný sjezd jest nejvyšší instancí ve straně, usnáší se o zásadních otázkách a o programu strany.

Strana měla tři poslance na českém sněmu a má dva na říšské radě. Při říšských volbách soustředili na sebe kandidáti státoprávně pokrokoví 14.003 hlasy. Strana má deník „Samostatnost“, sedm jiných listů, odborný časopis „Středostavovské rozhledy“ a dvě revue. Místních organizací jest 70. Studentstvo jest organizováno v klubu „Antonín Čížek“. Organizací mladé generace jest 6. Při straně jsou odbory školský, samosprávný, úřednický mužský a ženský. Živnostnictvo má svůj „Svaz neodvislého živnostnictva, řemeslnictva a obchodnictva v království českém“. Zřizují se odbory i na venkově.

9. ČESKÁ STRANA KŘESŤANSKO-SOCIÁLNÍ.

Byla založena r. 1904. Jest to obdobná strana jako rakouská strana křesťansko-sociální; má nejvíce přívrženců mezi zemědělci, dělníky a drobnými živnostníky. Po volbách r. 1907 nastal ve straně rozvrat; na podzim roku 1911 se rozdělila ve strany tři:

1. českou stranu křesťansko-sociální, jejíž ústředí jest v Praze.,
2. konservativní stranu lidovou s ústředím v Praze a ve
3. stranu katolicko-národní s ústředím v Modřanech u Prahy.

Orgánem konservativní strany lidové, jejímž předsedou jest hr. František Kinský, jest týdeník „Týden“.

Největší a jediná řádně organisovaná jest česká strana křesťansko-sociální. Má 9 týdeníků a 1 časopis dvakrát za týden a 1 denník.

Program:

Strana se chce zasazovati o praktické provedení *křesťanských zásad* v zákonodárství i ve všech poměrech veřejných; bude chrániti státoprávní celistvosti, svépřávnosti a svézákonnosti království českého v historicky vytvořeném spojení s Moravou a Slezskem; usiluje o úplnou rovnoprávnost obou národů a dvojjazyčnost úředníků, zavedení povinného vyučování oběma jazykům na středních školách a reformu volebního řádu do sněmů.

Strana se chce snažiti o zdravý vývoj *samosprávy* a o zlidovění volebních řádů do samosprávných korporací zřízením čtvrtých sborů pro všechny občany bydlící v obci aspoň rok.

Žádá zkonfesijnění všech *škol* a ochranu proti útokům tisku na náboženství, mravnost, autoritu, národnost a osobní čest.

V poměrech *sociálních* bude strana uplatňovati křesťanské zásady; odsuzuje třídní boj, trusty, kartely, diferenční obchody, spekulace kapitalistické, loterii.

V oboru živnostenském chce strana povinnost průkazu způsobilosti, zákaz fingovaných výprodejů, rozšíření samosprávné působnosti společenstev, zřízení zemské rady živnostenské, závazné sdružování v zájmová společenstva, levný úvěr živnostenský vybudováním a reformou zemského fondu živnostenského, pojišťování živnostenské, zákaz podomního obchodu, zadávání veřejných prací a dodávek prostřednictvím společenstev.

V oboru *zemědělském* žádá závazná zemědělská společenstva, úpravu práva dědického a todinného, umořování přílišného zadlužování, zrušení pozemkové daně, celní ochranu, zadávání potřeb pro stát přímo rolnictvu, nu-

cené zemské pojišťování proti živelním pohromám, účelné odborné vzdělání, prohlášení nemovitého majetku za nezadlužitelný nad jistou míru, starobní, invalidní a nemocenské pojišťování malorolnictva a zemědělského dělnictva.

V oboru *dělnickém* bude strana vymáhati pojištění dělnictva proti nezaviněné nezaměstnanosti, p. invalidní a starobní, zákaz práce vdaných žen a práce dětí při mechanických strojích, noční práce žen, omezení noční práce mužů, svobodu spolčovací a shromažďovací, plné právo koaliční, zavedení továrních a živnostenských inspektorů, volených z dělnictva a dělnictvem a ochrany práce dělníků proti znásilňování od dělníků smýšlení nepřátelského. Pro hornictvo žádá strana osmihodinovou dobu pracovní počítaje v to vjezd i výjezd, pro doly a hutě 32hodinový, pro vrchní práci 36hodinový nedělní a sváteční klid, odstranění práce žen, omezení práce dětí; nejmenší šichtovní mzdu 3 K pro dělníky starší než 24 roky, pro mladší K 2.40, podíl horníků na čistém zisku závodů, zřízení stálých dozorcích báňských komisí, složených polovinou z dělníků a polovinou ze zástupců zaměstnavatelů, sloučení bratrských pokladen v zemské bratrské pokladny, zvláštní úrazové pojištění pro horníky a hutníky, oddělené od bratrských pokladen provisních.

V oboru *úřednickém a zřízeneckém* usiluje strana křesťansko-sociální o úpravu hmotných a právních poměrů úředníků a zřízenců, kancelářských oficiantů a pomocníků.

Organisace:

1. *místní* v každé obci, ve velkých městech v každé čtvrti, pokud je volebním okresem. Pro volby se ve velkých městech utvoří *ú s t ř e d n í v ý b o r* ze zástupců místních organisací. Místní organisace volí důvěrníka.

2. *okresní* (podle soudních okresů) se utvoří, je-li v okrese aspoň 5 místních organisací. Skládají se z důvěrníků a po jednom voleném zástupci místních organisací. Tato okresní konference zvolí *o k r e s n í h o d ů*

věrníka a pětičlenný okresní organizační výbor.

3. *krajské*. Čechy tvoří 16 krajů: Praha město, Praha venkov, Kladno, Příbram, Plzeň, České Budějovice, Benešov, Mělník, Holice, Lomnice nad Popelkou, Rychnov nad Kn., Náchod, Ústí n. Orl., Chrudim, Německý Brod, Pelhřimov.

Krajská konference, složená ze všech místních důvěrníků kraje a po jednom členu každé místní organizace a z okresních důvěrníků, volí 5—10členný krajský výbor a důvěrníka na 2 roky. Ten obstarává organizaci kraje.

4. *zemská*. — *Zemská konference* čili zastupitelstvo strany skládá se ze všech důvěrníků okresních a krajských, členů výkonného výboru, zemských a říšských poslanců a vždy jednoho redaktora každého orgánu strany. Jest to nejvyšší organizační instance. Jejím výkonným orgánem jest 31členný *zemský výkonný výbor*, který volí tajemníka strany. Šéfredaktor ústředního orgánu jest zároveň členem výkonného výboru.

Zemský sjezd strany. Skládá se z delegátů místních organizací, z členů výkonného výboru a jejich náhradníků, ze zemských a říšských poslanců a redaktorů uznaných orgánů strany.

Daň strany od 2 do 20 haléřů měsíčně (stupnice se zvyšuje vždy o 2 h). Výnos se dělí po $\frac{1}{4}$ pro organizace místní, okresní, krajskou a zemskou.

Organizace mládeže a žen. Mládež i ženy mohou v místní organizaci tvořiti sekce. Mládež má dva spolky: „Sdružení venkovské mládeže“ od r. 1908 o 12.000 členech a „Sdružení křesťansko-sociální mládeže v Hradci Králové“.

Organizace odborová. „Všeodborové sdružení křesťanského dělnictva“ čítá dle zprávy sekretariátu asi 20.000 členů. Odboček „Hospodářského sdružení českých křesťanských zemědělců“ jest na 600 a mají asi 50.000 členů. Spolek živnostníků má asi 100 odboček ve městech.

Raiffeisenek jest sdruženo 300. Ústředím organizace

jest „Zemský svaz českých hospodářských družstev a společenstev“. Úřednictvo má svoji „Úřednickou organizaci české strany křesťansko-socialní“. Konečně jest i zvláštní „Sdružení katolické inteligence“.

Tělocvičná jedn. „Orel“ má asi 1800 členů a 800 členek.

Na říšské radě nemá strana ani jednoho poslance, ač na její kandidáty připadlo 10.480 hlasů ve městech a 72.088 na venkově. R. 1907 soustředila ve městech 6.659 hlasů, na venkově 76.018. Strana měla na zemském sněmu jednoho poslance.

III. ČESKÉ POLITICKÉ STRANY NA MORAVĚ.

Na Moravě počalo třídění ve strany mnohem později nežli v Čechách. Až do prvních let devadesátých byla tam jediná národní strana. Bylo to způsobeno jednak tím, že národní a politické vědomí na Moravě vůbec bylo slabší nežli v Čechách, jednak tím, že umělý volební řád do sněmu křiklavě stlačil tříčtvrtinovou většinu českou v zemi na malou menšinu ve sněmu, jež byla arci nucena zachovati jednotu. Národní vědomí českého lidu na Moravě bylo velmi slabé přes to, že bachovská reakce nedusila tam tolik novinářství jako v Čechách. „Moravské noviny“ vycházely nepřetržitě od r. 1848 (dvakrát týdně). Pro moravské poměry jest charakteristické, že je vydávala firma „R. Rohrera dědicové.“¹⁾ Po znovuzavedení ústavního života r. 1861 „Moravské noviny“ přinášely pravidelný politický přehled, v němž byl populárně šířen nepřilíš určitý program vystižený hesly: „Každému národu samostatnost a samospráva“, „žádná přednost pro

¹⁾ Při volbách do obecního výboru města Brna r. 1861 — volby byly provedeny před tím naposled r. 1850 — byli kandidováni a zvoleni též někteří Čechové. Ani u Němců na Moravě nebylo národní vědomí ještě příliš silné.

Němce, nýbrž rovnoprávnost národů“ — a větou „Slované rakouští jsou také naskrz proniknutí přesvědčením, že jen v sjednoceném Rakousku mají budoucnost, že by, kdyby se rozpadlo, v tom neb onom živlu utonouti musili.“

Ujednání dohody mezi Dr. Lad. Riegreem a hr. Jindřichem Jaroslavem Clamem-Martinicem nevzbudilo na Moravě toho ohlasu jako v Čechách, historicko-státoprávní stanovisko české nenalezlo dosti porozumění. Noviny se sice zmiňovaly o českém federalistickém stanovisku, ale neagitovaly pro ně; zdá se, že jim bylo dosti cizí. Na Moravě vždy převládala sklonnost k oportunní politice snažící se těžiti z každé příznivé situace a dívající se poněkud skepticky na politiku nadějí ve velké převraty. Nelze upříti, že i důvody moravských politiků pro onu taktiku byly vážné. Vláda tlumila na Moravě vědomí národní jednoty s českým obyvatelstvem v království, a proto podporovala časopis „Moravan“ (vycházel od r. 1861), jenž chtěl moravskému venkovskému lidu vštípití přesvědčení, že „Moravci“ jsou zvláštní národ. Uvědomělá česká společnost přezdívala sice „Moravanu“ „Mrvan“¹⁾ ale skutečnost sama, že časopis takový mohl vycházeti, byla povážlivá. Moravští politici vůdcové Dr. Alois Pražák, Dr. J. Ev. Bílý, Dr. Ant. Mezník a Dr. Jan Helcelet viděli nebezpečí, které hrozilo české Moravě z národní a politické neuvědomělosti lidu. Vláda mohla snadno dáti zemské správě německý ráz, na Moravě nebylo dosti schopnosti k odporu. Většinu v zemském sněmu si opatřila takřka hravě. Moravští vůdcové nechtěli tedy nesmiřitelnou a neústupnou politikou dávatí vládě příležitost, aby užila své moci nad lidem a český život ještě více utiskovala, a proto měli zřejmou nechuť k taktice pasivního odporu (neobesílání říšské rady a zemského sněmu). U některých poslanců byla i nechuť k historickému státoprávnímu programu (u Dr. Josefa Fanderlíka).

¹⁾ Časopis duchovenstva „Hlas“, vydávaný od r. 1861 třikrát týdně, se politikou nezabýval.

Na říšské radě r. 1861 a 1863 byli jen čtyři lidoví poslanci čeští z Moravy: Dr. Pražák, Dr. Bílý, Dr. Helcelet a Valentin Kostelník. Když bylo r. 1863 v Praze zdůrazňováno heslo, že čeští poslanci mají opustiti říšskou radu, postavili se na odpor a v pohnuté schůzi pražské 4. června 1863, kde měla býti sporná otázka ta rozhodnuta, zástupce jejich Dr. Helcelet mluvil i hlasoval pro obelání. Helcelet tlumočil názor svých krajanů, že se jim podaří umírněnou činnou politikou na zemském sněmu a na říšské radě získati „střední stranu“ velkostatkářskou, takže nabudou většiny na sněmu. Na schůzi bylo sice většinou i hlasu přijato, že říšská rada nemá již býti obelána, ale Moravané toho usnesení neuznali a zůstali ještě rok na říšské radě. Teprve r. 1864 opustili ji i oni. Když za jednání ministerstva hr. R. Belcrediho o uherské vyrovnání dostal moravský sněm po prvé federalistickou většinu, Moravané by ji byli rádi co nejdéle udrželi, a proto radili k ústupnější politice státoprávní. Poměry však byly Čechům nepříznivé, hr. Belcredi musil ustoupiti baronu Beustovi, zemské sněmy byly zase rozpuštěny a moravští Čechové byli na svém sněmu zase zatlačeni v menšinu. Poté i oni počali radikální státoprávní politiku podavše 22. srpna 1868 „deklaraci“. Opustivše sněm r. 1871 po zmaru Hohenwartova pokusu o vyrovnání s českým národem zahájili i radikální pasivní taktiku. Než brzo se zase na sněm vrátili, aby mohli alespoň kontrolovati vládu německé většiny, a r. 1874 vstoupili i do říšské rady. Rok 1879 přinesl plné zadostiučinění jejich stanovisku činné politiky ve sněmu i v říšské radě, jehož hájili tak houževnatě; všichni čeští poslanci se rozhodli vstoupiti do říšské rady. — Bylo to ovšem smutné zadostiučinění. Mladý moravský politik Dr. Josef Fanderlík vydal tenkrát německy svoji velmi zajímavou polemickou brožuru: „O nynější politické situaci národa českého“, jež vyšla česky již r. 1877. Jeho informace nebyly úplně správné, polemika nebyla vždy nestranná, ale mezi důvody, kterými bojoval proti pasivitě, byl obsírněji a přesvědčivě vyložen

důvod nejvážnější: že národní vývoj utrpěl nejvíce tím, že jsme neúčasti na říšské radě a potom i na sněmech zanedbali možnosti opatřiti si ústavy a výhody, jimiž se Němci pohodlně zásobili a kterých by nám ani říšská rada ani sněmy nebyly mohly odepřiti.

Od znovuzahájení činné politiky r. 1879 udržela se na Moravě jednotná národní strana ještě až do počátku let devadesátých. Měla orgán v „Moravské Orlici“ založené r. 1863. Teprve počátkem let devadesátých se od ní odštěpily strana lidová, jež vznikla soustředěním svobodomyslných živlů venkovských a pokrokových prvků ve městech, a strana katolicko-národní, která měla velmi příznivé podmínky na venkově. Lidová strana byla součástí mladočeské strany a měla svoje zástupce v jejím výkonném výboru v Praze. Brzo ujednala kompromis s moravskými staročechy, kteří byli liberálnější nežli čeští.

Spojení lidové strany se staročechy vzbudilo odpor v mladší inteligenci, která se jala tvořiti spolky blízké českým realistům a mladým českým stranám radikálně pokrokové a radikálně státoprávní. R. 1900 utvořila „moravskou stranu pokrokovou“. Strana katolicko-národní však tak mohutněla — r. 1907 při říšských volbách zachránila lidová strana jen 4 mandáty, a to ještě pomocí strany katolicko-národní — že r. 1908 došlo ke splnutí strany lidové a pokrokové za přibrání elementů stojících dosud mimo strany ve stranu „lidovo-pokrokovou“.

1. LIDOVÁ STRANA POKROKOVÁ.

Program:

A. *politický:*

Strana trvá na tom, že právo zemí koruny české jako svrchovaného a celistvého státu nikdy nepozbylo ústavně platnosti a že nikdy nebylo promlčeno. Dojiti opět státního postavení pro země koruny české jest jejím cílem. Proto se bude snažiti, aby utužila souvislost a soustředění všech tří zemí koruny české: v životě kulturním a hospo-

dářském budiž střediskem života všech tří zemí Praha a zvláště směr hospodářského života jejich budiž odvrácen od Vídně ku Praze. Strana se chce domáhati takového doplnění zemských zřízení, aby k platnosti zemských zákonů nebylo třeba spolupodpisu ministra odpovědného říšské radě, nýbrž jen spolupodpisu náčelníka zemské výkonné moci, jenž budiž učiněn sněmu odpovědným za výkon zemských zákonů. Lidová strana pokroková žádá provedení práva zemí na vlastní finanční hospodářství na státních daních předlitavských nezávislé. Bude usilovati o zavedení všeobecného práva hlasovacího do sněmů.

V otázce jazykové žádá úplného provedení rovnoprávnosti obou jazyků v zemích koruny české ve všech oborech veřejné správy v úřadování vnitřním a vnějším; žádá dále, aby vláda úředníky na Moravě jmenovala podle jejich příslušnosti k zemským národnostem a v poměru počtu obyvatelstva obou národností a aby na Moravě nejmenovala úředníkem nikoho, kdo nezná obou jazyků;

B. kulturní:

Strana jest zásadní odpůrkyní všeho klerikalismu, a proto žádá, aby škola obecná byla zbavena všeho vlivu kterékoli církve. Budiž zřízeno také dostatečné množství škol měšťanských, mateřských a opatroven.

Vzdělání učitelů má býti reformováno tak, že by učitelé musili absolvovati celou střední školu a pak dvouletý kurs na zvláštních učitelských akademiích, které by měly ráz a povahu vysoké školy, neb na školských fakultách, které by se zřizovaly při universitách. Zákony o vyučování a dozoru na školy mají býti změněny na prospěch zemské samosprávy. Strana chce pečovati i o vybudování všeho středního školství a zvláště o zřízení české university v Brně;

C. hospodářský a sociální:

Strana bude podporovati nezávislé výrobní vrstvy obchodní, živnostenské i rolnické. Proto žádá, aby ve vyšších třídách obecných škol bylo dbáno výkladu důležitých obchodních a hospodářských vědomostí; aby vedle

toho byly zřizovány zemské odborné školy pro různá odvětví a aby bylo vybudováno zemské školství pokračovací.

K opatření laciného úvěru živnostnictvu navrhuje zřizování úvěrních družstev při živnostenských společenstvech, jež by se sdružila v ústředním svazu.

Živnostnictvo má zřizovati výrobní družstva a společenstva. Badiž zřízena zemská rada živnostenská a zavedeno závazné živnostenské pojištění starobní, invalidní, vdovské a sirotčí.

Nápravu poměrů výrobních u zemědělců chce strana prováděti organisací zemědělského družstevnictví. Zemědělskému dělnictvu má se dostatí všech výhod ochranného zákonodárství dělnického.

Organisace:

1. *organisace nebo spolky místní*, vedené předsedou, zapisovatelem a pokladníkem, kteří jsou zároveň důvěrníky strany;

2. *okresní organisace a spolky*. Okresní organisace jsou a) 9členný okresní organizační výbor, volený na rok od místních organisací; b) okresní konference místních důvěrníků. Sekretář okresního organizačního výboru jest dozorcím orgánem všech organisací místních.

3. *sjezd důvěrníků*, svolávaný výkonným výborem aspoň jednou za dvě léta. Účastníci se ho mohou poslanci a všichni sekretáři strany. Jest to nejvyšší instance strany.

4. *širší výkonný výbor*. Širší výkonný výbor se skládá z poslanců, členů výboru zemského klubu lidové strany pokrokové na Moravě, členů výboru Selské jednoty, členů výboru Řemeslnicko-živnostenské jednoty pro Moravu, z předsedů okresních organizačních výborů, delegátů okresních organizačních výborů (vždy po 1), sekretářů strany a zástupců tisku. Schází se aspoň dvakrát do roka. Řídí záležitosti strany podle zásad přijatých na sjezdu důvěrníků

5. *výkonný výbor 24členný* jest jeho výkonným orgánem, řídí organisaci strany. Předsednictvo strany sestávající z předsedy, místopředsedy, jednatele, pokladníka a šesti vo-

lených členů výkonného výboru obstarává běžné její záležitosti.

Další organizace strany jsou: Zemský politický klub lidové strany v Brně, Selská jednota pro Moravu a Řemeslnicko-živnostenská jednota pro Moravu.

Pokladně strany odvádějí místní organizace a politické kluby, Selská jednota a Živnostenská jednota 40% svých příjmů, zemští a říšští poslanci 10% všech diet a kdo na základě svého příslušenství ke straně mají nějakou placenou veřejnou hodnost, 10% remuneratione.

R. 1913 čítala strana 25 politických klubů (24 ve městských a 1 ve venkovských volebních okresích), tři zemské politické organizace, 81 organizací místních (58 na venkově, 23 ve městech) a 2273 důvěrníků (1783 na venkově a 490 ve městech). Roku 1913 bylo pořádáno 643 schůzí a táborů a 3 krajské sjezdy.

Orgánem strany jsou deníky „Lidové Noviny“ v Brně, „Ostravský Deník“, v Moravské Ostravě a 9 listů venkovských.

Na zemském sněmu má strana 21 poslanců, na radě říšské 4. Při volbách do zemského sněmu r. 1913 dostali její kandidáti 81.213 hlasů a r. 1911 při volbách do říšské rady 36.660.

2. STRANA KATOLICKO-NÁRODNÍ.

Program: ¹⁾

Strana nebrání skutečnému pokroku, ale chce při tom zachovati, co se po věky osvědčilo dobrým, zvláště víru. Horlivě se přičiní o starobní a invalidní pojištění nemajetných tříd.

¹⁾ Na Moravě jsou vlastně dvě katolické strany: kat. národní a křesťansko-sociální. Postupují však svorně. Orgánem strany katol.-národní jest brněnský denník „Den“ a olomoucký „Našinec“. Jiných politických časopisů mají obě strany 16. O straně Dr. Bulína (mladočeské) nedostal jsem zpráv.

Hájí vždy věrnosti k dynastii a jednotnosti Rakouska; žádá úplné národní rovnoprávnosti ve veřejných úřadech, zřízení české university v Brně, doplnění a řádné vypravení české techniky v Brně, sanace zemských financí, revize katastru daně pozemkové, upravení daní domovních, nutné stavby místních drah a úpravy řek a potoků.

Bude usilovati, aby živnostnictvo dostalo přímé dotázky státní, o úpravu živnostenských daní, o opatření vhodného úvěru pro živnostníky a o sociální pojišťování.

Strana bude se brániti odstranění náboženství ze škol a rozlučitelnosti katolického manželství.

Žádá, aby poměr státního úřednictva českého a německého byl na Moravě přiměřen procentuálně poměru obou národů.

Organisační plán:

1. *organisace farní a městské* složené z důvěrníků, tak aby na venkově byla zastoupena každá obec farního obvodu i spolek katolického rolnictva. Scházejí se aspoň jednou za měsíc.

2. *okresní*: každý sbor farních důvěrníků volí dva delegáty do okresního sboru důvěrníků; kromě nich jsou v něm i tři členové předsednictva farních a městských organisací okresu. Scházejí se aspoň jednou za čtvrt roku. Dbají o vzrůst strany katolicko-národní a křesťansko-sociální.

3. *výkonný výbor*, složený z delegátů okresních sborů důvěrníků (vždy po dvou), ze zemských a říšských poslanců strany katolicko-národní a křesťansko-sociální, z delegátů spolku katolického rolnictva, ze členů příbraných a ze zástupců katolické omladiny.

Výkonný výbor řídí všechny záležitosti strany. Jeho výkonným orgánem jest užší výkonný výbor se sídlem v Brně (předseda, 2 místopředsedové a 12 volených členů). Může si k poradám přibrati i jiné členy výkonného výboru.

Dále jsou tyto stranické spolky:

1. „Katolický spolek českého rolnictva na Moravě, ve Slezsku a v Dol. Rakousích“ o 21.000 členech. K němu

je připojena organizace venkovské omladiny v 476 skupinách o 23.140 členech.

2. Katolicko-politické jednoty (politické spolky) jsou ve všech okresních hejtmanstvích mimo hodonínské.

3. „Křesťansko-sociální politický spolek pro Moravu“ v Brně.

4. Vzdělávacích spolků je 433.

Vlastních spolkových domů mají organizace 37.

Odborová organizace.

„Všeodborové sdružení dělnictva křesťansko-sociálního na Moravě, ve Slezsku, Horních a Dolních Rakousích“ má 410 skupin s 32.000 platícími členy. K němu je připojeno 125 odborů „Orla“. Potravních a stavebních družstev jest 148 s 13.925 členy; jsou sdružena v „Moravsko-slezské jednotě“, jejíž obrát činil 8,509.000 K.

Zvláštní daň strany není předepsána.

Na zemském sněmu jest 20 poslanců, na radě říšské 6.

Pro stranu bylo při posledních říšských volbách odevdáno ve městech 11.623 a na venkově 116.333 hlasů.

„Zeměděl. družina“, ústř. „hospod. besídek“, odbor. organ. malorolnictva počtem 140.

„Ústř. Jedn. čes. hospod. společenstev úvěrních“, ústředí asi 500 raiffeisenek s více než 60.000 členy.

„Spolky katol. tovaryšů“ ve všech okresních městech.

IV. POLITICKÉ POMĚRY VE SLEZSKU.

Ve Slezsku byla původně pouze jediná politická strana, zvaná národní. Byla to strana konservativní na způsob staročeské strany v Čechách. Hned při probouzení se národního a politického života českého lidu ve Slezsku uplatňovala se národní strana ve Slezsku velmi úspěšně. Organem strany byl „Opavský Týdeník“, vy-

cházející v Opavě zkrát týdně, a „Těšínské Noviny“, které byly vydávány rovněž zkrát týdně napřed v Těšíně, potom ve Frýdku. Pod heslem nutné svornosti a jednotnosti české menšiny slezské udržela se ve Slezsku strana národní dlouho jediná. V letech devadesátých minulého století došlo však i ve Slezsku k rozvrstvení v řadu politických stran po vzoru Čech a Moravy.

První se organisovala strana sociálně demokratická, která v dělnických massách lidu na Ostravsku našla velmi příznivou půdu k rychlému vzrůstu a která podnes soustřeďuje v sobě převážnou většinu slezského dělnictva. Orgánem strany jest „Duch Času“, vycházející zkrát týdně v Mor. Ostravě.

Následovala strana národně sociální, která však dlouho jen živořila, nejsouc ani náležitě organisována. V posledních dvou letech zaznamenává vzestup, nemůže se však ani dnes měřiti se stranou sociálně demokratickou, čemuž nasvědčuje už okolnost, že 1. lednem t. r. orgán její „Slezské Slovo“ přestal vycházeti.

Další stranou, která se osamostatnila, byla strana křesťansko-sociální. Při svém vzniku prohlašovala se za stranu nepolitickou, ryze kulturní, brzo však se ukázalo, že jest to strana politická. Má ve Slezsku mnoho stoupenců, v čele stojí mladší kněžstvo, jemuž agitaci pro stranu usnadňuje známá zbožnost venkovského lidu. Při posledních volbách do říšské rady zůstal kandidát strany té v menšině jen tím, že proti ní svorně postupovaly všechny strany ostatní mimo stranu národní. Orgánem strany jest „Naše Slezsko“, vycházející v Opavě jednou týdně.

Vzrůst strany křesťansko-sociální přivodil konečné ustavení se strany agrární, která již před tím delší dobu usilovala o své osamostatnění. Orgánem strany je v Opavě dvakrát týdně vycházející „Slezský Venkov“. Obě posledně jmenované strany zápasí spolu po venkově slezském, snažíce se získati pro sebe co nejvíce stoupenců.

Zbytky původní strany národní snaží se po zániku „Opavského Týdeníku“ soustřediti kolem sebe zemský

poslanec a řídící učitel R. Gudrich, který vydává v Raduni u Opavy „Opavský Věstník“, vycházející dvakrát týdně od 1. ledna t. r.

Část inteligence slezské stojí mimo strany a snaží se o ustavení všeobecné, nestavovské strany pokrokové.

Nejlépe organisovány jsou strana sociálně-demokratická a křesťansko-sociální, které i početně jsou nejsilnější, po té následuje strana agrární, pak národně sociální a zbytky původní strany národní.*)

*) Za zprávy o slezských poměrech jsem povinen zvláštním díkem panu profesorovi Vyšší dívčí školy v Praze, Tomáši Stypovi. O organisaci jednotlivých stran ve Slezsku jsou data v příslušných člancích o stranách v Čechách a na Moravě.

POZNÁMKY.

¹⁾ V dubnu r. 1859 vypukla válka mezi Sardinii, spojenou s Francií, a Rakouskem. Sardinskému ministru Cavourovi se podařilo získati francouzského císaře Napoleona III. pro myšlenku sjednocení Italic. Napoleon si pak zajistil ruskou neutralitu. Porážky rakouské u Magenty a Solferina a ztráta Lombardie v míru, který byl ujednán ve Villafranca, dovršily v celé monarchii nespokojenost s bezohlednou samovládou ministra Bacha („bachovský absolutismus“).

²⁾ *České historické státní právo* jest souhrn platných ústavních zákonů z minulosti, zajišťujících samostatnost českého království proti ostatním zemím habsburským. Historický státoprávní program český měl cílem vymoci jim uznání od panovníka a uplatnění při budování říšské ústavy. „Historicko-politická individualita“ zemi jest pojem politický a jeho původcem byl uherský státník baron Eötvös. Rozuměl jím svéráznost habsburských království a zemí po stránce politické a národní, jak byla způsobena různým jejich dějinným vývojem. Tento pojem se stal běžným v době zasedání t. zv. rozšířené říšské rady, kterou svolal císař po nešťastné válce italské na 31. května r. 1860, aby mu byla radou v otázkách finančních i zákonodárných.

³⁾ R. 1848 na prvním říšském sněmu ve Vídni Čechové nehájili vůbec staré české ústavy, jež se dochovala do r. 1848, nýbrž pokládali ji za zrušenu a spolu se zástupci ostatních neuherských národů chtěli vytvořiti úplné novou celofíšskou ústavu, v níž se českému národu mělo dostati značné samosprávy.

⁴⁾ *Antonín rytíř Schmerling* (1805—1893) byl r. 1848 ministrem vnitra a pak i ministrem zahraničních záležitostí v nově utvořeném německém říšském ministerstvu ve Frankfurtě, r. 1849 byl rakouským diplomatickým zástupcem u frankfurtského parlamentu. R. 1849 až 1851 byl ministrem spravedlnosti v kabinetu knížete Felixe Schwarzenberga. Za Bachova absolutismu (1851—60) nebyl politicky činným. V prosinci r. 1860 byl jmenován „státním ministrem“ a v té hodnosti vypracoval nám nepříznivou únorovou ústavu z 26. února 1861. Byl velkým nepřitelem českého národa.

⁵⁾ „*Oktroyovaná ústava*“ jest ústava vydaná jen z moci panovnickovy bez účasti sněmů. Únorová ústava byla oktrojována.

⁶⁾ „*Obnovené zřízení zemské*“ jest ústava, kterou vydal český král Ferdinand II. r. 1867 jako důsledek pokoení českého povstání na Bílé Hoře 8. listopadu 1860. Obnoveným zřízením byla obmezena moc stavů českých (hlavně práva jejich sněmu) a velmi zesílena moc královská. Jazyk německý byl učiněn rovnoprávným s jazykem českým, který byl do té doby jediným úředním jazykem v českém státě.

⁷⁾ „*Dualismus*“ jest forma spojení dvou samostatných států, království uherského a království a zemí na radě říšské zastoupených, v jeden celek tak, že mají společný panovnický rod, armádu, zahraniční úřad a k tomu potřebnou finanční správu.

⁸⁾ „*Federalisté*“. Federace jest spojení několika států ve vyšší celek, v říši, jako na př. ve Švýcarsku, v Německu, ve Spojených státech amerických. Čechové byli nazýváni (a sami si tak říkali též) federalisty, protože byli přesvědčeni, že součástí monarchie jsou skutečné státy, a chtěli, aby jim v nově vznikající říšské ústavě byly zaručeny podstatné hlavní znaky vládní moci, jako vlastní ústava, vlastní správa, částečně vlastní zákonodárství a pod. — tedy aby Čechy podržely charakter států.

⁹⁾ R. 1862 byl ve Vídni utvořen „Ústřední národní komitét“, který řídil přípravy k povstání. To propuklo před jarem r. 1863. Císař Napoleon III. chtěl diplomaticky pomoci

polskému povstání, jež musilo podlehnouti ruské vojenské moci, ale ostatní velmoci stály na straně Ruska. Povstání připravilo Poláky o velikou samosprávu, již dříve požívali. Ve slovanských zemích ostatních bylo povstání sledováno se živým zájmem, zvláště v Čechách.

¹⁰⁾ Když bylo r. 1867 s Uhrami ujednáno vyrovnání, které je nyní základem poměru. jejich k Cislaitanii („královstvím a zemím na radě říšské zastoupeným“), byl rozpuštěn český sněm, protože měl federalistickou (českou) většinu. Velikým nátlakem na volby (vypravuje o něm sám tehdejší kancléř hr. Beust ve svých pamětech) dosáhla vláda při volbách r. 1868 německé většiny. Čeští lidoví poslanci vystoupili ze sněmu podavše „*deklaraci*“ (odtud se jim pak říkalo „*deklaranti*“). Odvolávali se v ní na české historické státní právo, které nemůže být oslabeno tím, že se ho zříká umělá většina českého sněmu. Deklaranti byli zbaveni mandátů, ale lid je zase a zase jednomyslně volil všechny.

¹¹⁾ R. 1870 v červenci došlo k válce mezi Francií a Německem pro spor o obsazení španělského trůnu. Francie podlehla, sesadila Napoleona III. a stala se zase republikou. Důsledkem vítězství německého bylo vyhlášení pruského krále Viléma za německého císaře ve Versailles 18. prosince 1870 a utvoření sjednocené „německé říše“.

¹²⁾ Hr. Karel Hohenwart (1824—1899), ministerský předseda r. 1871 (v jeho ministerstvu byli dva Čechové, Dr. Karel Habichtek jako ministr spravedlnosti a Josef Jireček jako ministr kultu a vyučování), byl odpůrcem centralismu a liberální strany německé. Později se utvořil pod jeho vůdcovstvím klub, který nesl jeho jméno. Býval spojencem Čechů na říšské radě.

¹³⁾ „Chabrus“, hebrejské slovo, značící spolčení účastníků dražby, aby jen jeden kupoval, zboží dostal lacině a o zisk se rozdělil s ostatními. R. 1872 ústavovně velkostatkáři kupovali pro své přívržence statky zapsané v zemských deskách, aby tak při volbách zvítězili. Užívali všech prostředků a podařilo se jim zvítěziti. Proto se těm volbám říká „chabrusové“.

¹⁴⁾ *Státoprávní ohrazení* jest prohlášení, jež podávají čeští poslanci do říšské rady nové zvolení, že vstupem do říšské rady nikterak nezadávají svému historicko-státoprávnímu stanovisku.

¹⁵⁾ *Taafeova většina*. Na podzim r. 1879 stal se ministerským předsedou rakouským hr. Eduard Taaffe, bývalý ministerský předseda (1869) a poslanec ústavovněho velkostatku na českém sněmu. Nežli nastoupil na ministerské předsednictví, vyjednal s Čechy a konservativními velkostatkáři podmínky jejich vstoupení do říšské rady. Brzo potom utvořil si většinu pravice z Poláků, Čechů, Jihooslovánů a německých konservativců. Němci ji nazývali „železný kruh pravice“. S touto většinou vládl až do r. 1891. Vítězstvím mladoduchů byla pravice rozbita a hr. Taaffe se zase spojil s německou levicí. Ale to spojil se neosvědčilo. Docházelo k rozmlískám, až musil r. 1893 hr. Taaffe odstoupiti. Byl z nejnadanějších politiků rakouských.

¹⁶⁾ *Slavjanofilství* byla slovanská filosofie ruská, založená na filosofií německé. Hlavními zástupci jejími byli bratři J. V. a P. V. Kirějevští, K. S. a J. S. Aksakovi, A. Š. Chomjakov a j. Podle filosofie slavjanofilské jest vzdělanost západoevropská lživá a prohníla, zkažená přílišným pěstěním rozumu. Lidé nejsou šťastni, protože není u nich souladu mezi rozumem a citem. Ten jest pouze v pravoslavné vzdělanosti; jí patří budoucnost, ona obrodí lidstvo. I ruské státní a obecní zřízení má ony přednosti, mezi vládou a národem jest láska a důvěra — jest to zůstatek staré slovanské ústavy demokratické.

¹⁷⁾ *Individualism — altruism*. Individualism jest snaha podporovati co největší rozvoj osobnosti jedince. Altruism jest úsilí o sebezapření jednotlivce, o omezení jeho osobnosti vzhledem na ostatní lidstvo. *Naturalism* v umění jest snaha přiblížiti se co nejvíce skutečnosti. *Socialismus* jest nauka o zřízení společenském, založeném na společném vlastnictví všech příslušníků státu. *Positivism* jest vědecký směr, chtějící budovati vědu pouze na poznatcích, zjištěných zkušeností.

¹⁸⁾ *Bourget Paul*, francouzský básník a romanopisec. Z jeho psychologických románů v Čechách nejvíce působil „Žák“. — *Tolstoj Lev Nikolajevič*, z nejslavnějších ruských spisovatelů, autor „Vojny a míru“, „Anny Kareniny“ a četných filosofických prací. — *Comte Auguste*, francouzský filosof, zakladatel „positivismu“ v prosulých dílech „Systém pozitivní filosofie“ (r. 1822). a „Soubor pozitivní filosofie“ (1830—1842). — *Strindberg August*, švédský spisovatel naturalistický. — *Ibsen Henrik*, norský spisovatel, největší dramatický básník evropské druhé polovice 19. století. — *Dostojevskij Feodor Michajlovič*, vedle L. N. Tolstého a Turgeněva největší romanopisec ruský 19. století. Z jeho děl nejproslulejší jsou „Zločin a trest“, „Zápisky z mrtvého domu“, „Idiot“, a „Bratři Karamazovi“. — *Mill John Stuart*, znamenitý filosof a národohospodář anglický. — *Laveleye, Emile de*, belgický národohospodář. — *Carlyle Tomáš*, anglický historik a sociální politik, jeho největším dílem jest spis o francouzské revoluci (z r. 1837). — *Bebel Ferdinand*, bývalý vůdce německé sociální

demokracie. — *Zola Emil*, francouzský romanopisec naturalistický. Z jeho děl nejznámější jsou „Nana“, „Germinal“, „Rozvrat“ a „Doktor Pascal“. — *Goncourt, Edmond a Jules de*, francouzští romanopisci psychologičtí a naturalističtí a spisovatelé vědeckí. — *Garborg Arne*, satirický naturalista norský („Mládež“, „U maminky“). — *Nietzsche Friedrich*, německý filosof, věstící přísti dokonalejšího člověka.

¹⁹⁾ *Tolstojovská morálka* — *materialistická morálka*. Tolstojovskou morálkou rozumí se mravní přesvědčení, vycházející ze zásady, že člověk nemá vůbec užívatí násilí (ani na obranu proti zlu) a z požadavku úplné pohlavní čistoty. Materialistickou morálkou rozumí se mravní přesvědčení, plynoucí z předpokladu, že člověk má upokojiti především svoje hmotné a tělesné zájmy.

²⁰⁾ *Personální unie* jest spojení dvou států pouze osobou panovníkovou. V takové personální unii byly do r. 1904 Švédsko a Norsko.

²¹⁾ *Federativní republika* jest na př. republika švýcarská nebo severoamerické Spojené státy. Jest to více států spojených v republiku.

²²⁾ *Kolektivní republika* by byla republika, v níž by nebylo soukromého majetku vůbec, vše by patřilo státu.

²³⁾ *Omladina* byl původně název tajného srbského politického spolku, jenž působil prý v jižních Uhrách ve třetí čtvrtině 19. století. Týmž jménem bylo označováno i jakési, snad domnělé sdružení radikálně-socialistické v Praze, jež bylo r. 1894 pohnáno před soud.

²⁴⁾ *Státní nezbytnosti* jest parlamentní výraz pro státní rozpočet a roční povolení rekrutů.

²⁵⁾ *Exponent* = ukazatel.

²⁶⁾ § 14. nynější platné ústavy dává panovníkovi právo naříditi z vlastní moci určitá opatření pro stát nutná, není-li možno, aby bylo dosaženo účelů parlamentu. Takové nařízení má býti později parlamentem vzato na vědomí.

²⁷⁾ *Aloďiátní velkostatek* jest velkostatek, zapsaný v zemských deskách, jehož držení není vázáno žádnými všeobecnými rodinnými smlouvami. Svěřenský (fideikomisní) velkostatek je velkostatek, zapsaný v zemských deskách, jehož užívání jest upraveno rodinnou smlouvou státem potvrzenou. *Rustikální velkostatek* jest velkostatek, který není zapsán v zemských deskách.

²⁸⁾ *Aktivní právo volební* jest právo voliti do sborů zákonodárných; *pasivní právo volební* jest právo býti volenu do sborů zákonodárných.

²⁹⁾ Na velkém sjezdu německé strany sociálně-demokratické v *Erfurtu* r. 1891 byl přijat nový program, jenž je nyní základem činnosti strany. Strana jím prohlásila za svůj úkol osloboditi z hospodářských pout veškerý lid bez rozdílu národnosti a pohlaví. Hospodářskými pouty myslí se závislost pracujícího člověka na držitelích pracovních prostředků i půdy, tedy velkostatkářích a kapitalistech.

V naší nejširším vrstvám určené knihovně

ZA VZDĚLÁNÍM

(za účasti OSVĚTOVÉHO SVAZU rediguje prof. Dr. P. ZENKL)
posud vyšlo: Jednotlivé svazky za 30 h.

SVAZEK 1.

Univ. prof. Dr. L. HAŠKOVEC:

O NERVECH A NĚKTERÝCH CHOROBÁCH.

SVAZEK 2.

Univ. prof. Dr. J. V. DANEŠ:

BALKÁN PO VÁLCE R. 1913.

S MAPOU BALK. POLOOSTR. DLE NYNĚJŠÍHO POLITICKÉHO ROZDĚLENÍ

SVAZEK 3.

Prof. hosp. školy R. PALLAS:

ZEMĚDĚLSTVÍ U NÁS I V CIZINĚ.

SVAZEK 4.

Univ. prof. Dr. J. DRACHOVSKÝ:

DANĚ.

VÝKLAD ÚČELU A SYSTÉMU ZŘÍZENÍ DAŇOVÉHO, ZEJMÉNA RAKOUSKÉHO.

SVAZEK 5.

Univ. prof. Dr. K. KROFTA:

ČECHY ZA PŘEMYSLOVCŮ.

SVAZEK 6.

KAREL KARÁSEK, úřed. zemské banky:

JAK ULOŽITI PENÍZE.

SVAZEK 7.

Univ. doc. JUDr. a PHDr. BOH. FAXA:

SNĚM KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

SVAZEK 8.—9.

Prof. Dr. JAN HEIDLER:

ČESKÉ STRANY POLITICKÉ V ČE- CHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU.

Ve vydávání se pokračuje.

Nakladatelství Jos. R. Vilímka v Praze,
Spálená ulice číslo 13 nové. » Filiálka ve Vídni I., Schottenring 1.

ZA VZDĚLÁNÍM — redakce prof. dr. P. Zenkla — vychází týdně ve svazcích po 30 h a předplácí se na 10 svazců K 3.— i s poštovní zásiškou. Každý svazec je ukončen. Odebírat lze ve všech knihkupectvích. » Nakladatelství Jos. R. Vilímka v Praze, Spálená ulice č. 13 n. Filiálka ve Vídni I., Schottenring 1. » Tiskem J. Holák v Praze.